

UNIVERZITA KARLOVA
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Studium humanitní vzdělanosti

Kateřina Šimková

Reciprocita v rodině na slovenské vesnici

Bakalářská práce

vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Praha 2018

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 1. 2018

.....

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní PhDr. Daně Bittnerové, CSc. za její vždy milý, ochotný a odborný přístup a vedení mé práce. Dále děkuji všem, kteří mi byli během výzkumu oporou.

ABSTRAKT

Tato studie vychází z dvoutýdenní terénní praxe na jihu Slovenska, která byla provedena v rámci semináře na fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Výzkum se zabývá reciprocitou v rodině na slovenské vesnici. Toto téma je v práci nahlíženo prizmatem matek, které mají děti předškolního a školního věku. Práce se zaměřuje na význam a rozdělení rodiny, příbuzenské vztahy a mezigenerační reciprocitu, s ohledem na rurální minulost obce. Výzkum se dále věnuje činnostem, skrze které reciprocita probíhá a rolím členů rodiny, které s nimi souvisí. Soustřeďuje se zejména na péči o domácnost, péči o dítě, práce na zahradě a s tím související role matky, otce, babičky, dědečka, ale také státu, sousedů nebo dalších příbuzných. Výzkum se také zabývá dilematem mezi péčí o rodinu a zaměstnáním, důvěrou ve vztazích, prostorovou blízkostí, emoční blízkostí a strategiemi používanými k udržení vztahů mezi příbuznými v rodinné síti.

Klíčová slova: rodina, reciprocita, mezigenerační vztahy, péče, rodinná síť, role v rodině, vesnice, domácnost, důvěra

ABSTRACT

A key component for this thesis was a two-week study trip to southern Slovakia carried out within a course at a Faculty of Humanities, Charles University in Prague. This research discusses a family reciprocity issue in a Slovakian village. The topic is handled from a point of view of mothers with preschool and schoolchildren. It emphasizes significance and a structure of a family, its relationships, and intergenerational reciprocity with regards to rural history. Furthermore, this work deals with how reciprocity is influenced by family and household activities. The primary focus is on housekeeping, childcare, gardening, and with it corresponding roles not only of a mother, father, grandmother, and grandfather, but also roles of a state, neighbours, and other distant relatives. A dilemma between family care and work, trust in relationships, spatial closeness, emotional closeness, and strategies used for maintaining of relationships between relatives in a family network are also discussed in this study.

Key words: family, reciprocity, intergenerational relationships, care, family network, family roles, village, household, trust

Obsah

ABSTRAKT	4
1 ÚVOD.....	8
2 TEORETICKÁ ČÁST.....	9
2.1 Rodina	9
2.2 Rodina nukleární a rozšířená.....	10
2.3 Tradiční model rodiny.....	10
2.4 Moderní a postmoderní model rodiny.....	11
2.5 Kmotrovství.....	12
2.6 Postmoderní doba a rodina.....	12
3 METODOLOGIE.....	13
3.1 Výzkumné otázky.....	13
3.2 Průběh výzkumu.....	13
3.3 Profil obce – vesnice Sklepná jako postrurální prostor.....	14
3.4 Vzorek.....	16
3.4.1 Demografická struktura vzorku	17
3.5 Metody sběru dat.....	20
3.6 Zpracování dat - analýza	22
3.7 Etika	23
4 INTERPRETACE VÝZKUMU - RODINA A JEJÍ PODOBY VE SKLEPNÉ	23
4.1 Rodina a prostor	24
4.1.1 Rodina blízká a vzdálená	24
4.1.2 Prostorová blízkost a „služby“	25
4.1.3 Prostorová vzdálenost versus emoční blízkost	27
4.1.4 Způsob udržování vztahu se vzdálenými příbuznými	29
4.1.5 „Tak asi bola iná doba“ (Gita)	30

4.1.6	Typ rezidence.....	30
4.1.7	Soukromí.....	32
4.2	Rodina orientační a reprodukční	32
4.2.1	Orientační rodina partnerů informátorek	33
4.3	Rodina jako psychická opora	34
5	ROLE V RODINĚ.....	35
5.1	Role v rodině ve Sklepné	36
5.1.1	Dvojití břemeno a role matky	36
5.1.2	Role státu	39
5.1.3	Role otce	40
5.1.4	Role babiček	40
5.1.5	Role sousedů.....	41
5.1.6	Role dědečků.....	42
5.2	Rodina a zaměstnání	43
6	RECIPROCITA	44
6.1	Činnosti v rodině.....	44
6.2	Reciprocita ve Sklepné.....	45
6.2.1	Reciprocita v rodině.....	46
6.3	Důvěra.....	46
6.4	Mezigenerační reciprocita.....	47
6.5	Reciprocita ze strany rodičů matky.....	48
6.5.1	Domácnost	48
6.5.2	Vaření.....	49
6.5.3	Příprava oslav	49
6.5.4	Péče o děti.....	50
6.5.5	Předání zkušeností a psychická opora	51

6.5.6	Finanční zajištění rodiny.....	53
6.5.7	Zahrada	53
6.6	Reciprocita ze strany informátorek - matek.....	54
6.6.1	Péče o děti.....	54
6.6.2	Spojení s městem	54
6.6.3	Psychická opora	55
6.7	Smysl ve stáří	56
6.8	Reciprocita je samozřejmost?	57
6.9	Materiální výměna	58
7	ZÁVĚR.....	59
8	LITERATURA.....	61

„Principy, které platí v domácnosti, jsou příbuzenství a láska“

(Michael Walzer 1983:52 in Tronto 2012:4)

1 ÚVOD

Pocházím z ne moc velké rodiny, která je ale roztroušená po různých místech České republiky. Tam kde jsem doma, tedy ve městě, ve kterém bydlím, mám blízko pouze svojí nukleární rodinu, ostatní příbuzní žijí přes sto kilometrů od nás. Protože se ale rádi scházíme, od malička to nejen pro mě znamená zaplněné víkendy cestováním. V pátek odpoledne stihnout autobus, sobotu strávit rozličným způsobem s prarodiči, bratřenci a sestřenicemi, tetami a strýci a v neděli se zase vrátit domů, do města. Důvody k návštěvám příbuzných bývají různé - někdy je to oslava narozenin nebo tradičních svátků jako jsou Velikonoce a Vánoce, jindy je to běžná návštěva, výlet nebo práce na zahradě a kolem domu. Člověk si pak v neděli zabalí vajíčka, pár koláčů a jablka ze zahrady a vrací se domů, s vědomím toho, že zítra je pondělí a musí zase do práce a do školy a že si vlastně moc neodpočinul.

Je takové nasazení vůbec nutné? Jistě, je to přeci rodina, která „má držet pohromadě“, dalo by se banálně říct, ale co to všechno znamená a proč to má tak být? Čím jsem starší a také čím méně často výše popsané víkendy kvůli jiným zájmům absolvuji, začínám celou věc vidět jinými očima. Existuje zde nějaké nepopsatelné pouto mezi členy rodiny, vědomí, že jsme příbuzní a máme se rádi ať se děje cokoli a velká vzdálenost nám v tom přeci nemůže zabránit. Když se nevidíme, vždycky je nějaký člen mé nukleární rodiny v kontaktu se zbytkem rodiny „na vesnici“ a o ní nám podává informace, které jsou různého typu – co je nového v rodině, v obci nebo ve společenství kolem kostela, kdo umřel, kdo se narodil a podobně. Tato iniciativa – zájem a starost o druhé, sdílení vypěstovaných plodin a snaha pomoci, kde je potřeba, se neděje pouze jednostranně, ale je vzájemná.

Několikrát jsem během antropologických přednášek slyšela, že člověk si pro výzkum vybírá téma, které ho tak nějak pálí, chce se mu víc přiblížit, přijít mu na kloub. Čtenář z výše uvedeného popisu zřejmě již pochopil, že to je i můj případ. Domnívám se, že pokud chtějí lidé mezi sebou udržet blízké vztahy (a to i přes geografickou vzdálenost), musí vynaložit určité úsilí, které je s rostoucí geografickou vzdáleností mnohem větší. V čem všem toto úsilí spočívá, důvody, které jedince motivují k činnostem, službám a pomoci, ke komu je vůbec takové chování směřováno a co z toho, jak dárce, tak obdarovaný má, je to, co mě zajímá a co jsem se rozhodla zkoumat.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Rodina

Ve své práci pojmám rodinu jako síť blízkých příbuzných, kteří spolu udržují intenzivní vztahy. Ač je obecně rodina vnímána jako skupina pokrevně spřízněných členů, z literatury vyplývá, že to tak nutně nemusí být. Jaroslav Skupnik uvádí, že vzájemné vazby mezi lidmi nevznikají na základě genealogické logiky příbuzenského výběru, ale spíše na základě kulturních konceptů. „Příbuzenské chování se genetickými kalkulacemi neřídí.“ (Skupnik 1998: 236).

Přestože každá společnost sdílí kulturní koncept, kdo patří a kdo nepatří mezi příbuzné, roli v udržování a podpoře příbuzenských vazeb hrají další momenty. Záleží i na emočních vztazích, na tom, co k sobě jedinci cítí a jak se k sobě chovají. Do rodiny jsou začleněni jak pokrevní, přivdaní a přiřazení příbuzní, tak také ti, kteří nejsou s ostatními pokrevně spřízněni, jsou ale jako rodina vnímáni a dokonce nazýváni rodinnými termíny (Maddox, P. Lawton 1993). Členové rodiny nemusí být nutně pokrevně spřízněni nebo sezdáni, aby mohli tvořit rodinu (Možný 2006).

V rodině vznikají role, normy a závazky, které chování jedince ovlivňují a platí, že „příbuzní se k sobě chovají podle toho, v jakém jsou k sobě příbuzenském vztahu: příbuzenské chování je z příbuzenského vztahu vyvozováno“ (Skupnik 1998:234). Sociální interakce mezi příbuznými je tak pochopitelná pouze studiem záměru a motivace aktéra, nikoli skrze prostudování genealogických propojení (Skupnik 1998).

Ve vztazích mezi rodinnými členy se vyskytují procesy kooperace a vzájemné pomoci (Skupnik 1998). Na kooperaci v rodině lze pohlížet z hlediska reciprocit. Vzájemnému sdílení služeb a emočních podpor můžeme rozumět jako závazné či zavazující směně mezi členy kooperující jednotky. Rodinná reciprocita je tedy jedním z nástrojů, který utváří povahu instituce rodiny, ustanovuje a definuje vztahy mezi lidmi.

Instituce rodiny je definována svojí funkcí ve vztahu k jedinci a společnosti. Tradiční rodina je spojována s funkcí ekonomickou, která vyžadovala jistou kooperaci členů rodiny (Kandert 1988:426-236 in Danglová 2001), dále výchovnou, socializační a emocionální (Možný 2006). Povaha rodiny současnosti se proměnila. Kromě reprodukční funkce, která se od dob 16. až 18. století oslabil, má dnes především funkci spotřební a emoční opory. Současná rodina je definována jako prostor nenahraditelného citového bezpečí se vztahy založenými na důvěře a útočištěm před bezcitným světem (Možný 2006). Mezi příbuznými jsou blízké, intimní vztahy postavené na citech, nikoli na materiálních statcích, jak tomu

bylo v době předindustriální (Singly 1999). Členové rodiny a zejména pak rodičovský pár s dětmi, k sobě mají blízko a díky vřelým vztahům se v rodině utváří „duch rodiny“ (Singly 1999: 14).

Proměna rodiny je důsledkem modernizačních procesů, které rodinu individualizovaly a oddělily ji jako instituci od ekonomických aktivit. V moderní společnosti je rodina primárně budována na emočních vztazích, nikoli na ekonomické závislosti.

2.2 Rodina nukleární a rozšířená

V evropském kulturním prostředí se příbuzenství odvozuje na základě bilaterality, tedy jak po mateřské, tak po otcovské linii (Skupnik 2010).

Nukleární rodina je uvažována jako základ komplexnějších rodinných forem a moderní společnost chápe nukleární rodinu nejčastěji jako rodinu dvougenerační, složenou z rodičovského páru a dětí (Možný 2006). Vztah mezi rodiči a dětmi je všude na světě nějakým způsobem rozpoznáván a pokládán za důležitý a lidé spojeni takovými vztahy se pokládají za navzájem si bližší, než ostatní (Skupnik 2010). Jak vyplývá z označení, nukleární rodina by měla tvořit jádro rodiny, které již nelze rozložit na menší části (Skupnik 2010).

Zatímco emočně blízké vztahy jsou doménou zejména nukleární rodiny, vztahy mezi širším příbuzenstvím nebývají tak intenzivní a jedinci na sobě nejsou tak emočně závislí.

V předmoderní společnosti patřili do rozšířené rodiny ti, co spolu „chlebili“, tedy sdíleli společný stůl a jedli spolu. Rozšířenou rodinu tvořil manželský pár s alespoň jedním dítětem a s alespoň jednou bezdětnou dospělou osobou (Horský, Pražáková Seligová 1997).

I v současné době se definice rozšířené rodiny mění a je pojímána jako instituce složená ze dvou až tří generací. Kromě nukleární rodiny jsou dalšími členy prarodiče, sourozenci manželského páru, bratřenci, sestřenice a další příbuzní, představa příbuznosti je ovšem závazná (Skupnik 2010).

2.3 Tradiční model rodiny

Tradiční model rodiny představoval vícegenerační, rozšířenou rodinu, která dohromady sdílela domácnost, ve které kooperovalo více generací najednou. Rodina měla monopol na legitimní sex a reprodukci a manželství se považovalo za nezrušitelný svazek (Možný 2006). Soudržnost tradiční rodiny je postavena na jasně rozdělených mužských a

ženských rolích, úzké mezigenerační spolupráci a na dědictví, které se předává z generace na generaci (Singly 1999).

Tradiční rodina v rurálním prostředí byla spojena s hospodářským životem na vesnici a primárně fungovala na základě práce členů rodiny (Danglová 2001: 280-281). Klíčovým vlastnictvím v obci byla půda, na které si rodiny stavěly obydlí a zároveň zde probíhalo i pěstování zemědělských plodin a chov zvířat. Nutno podotknout, že tento model se vztahuje zejména na oblast Slovenska a k lidem, kteří vlastnili půdu. Pozornost rodičů, respektive hospodářského páru, byla kladená zejména na práci a uživení rodiny. Vztahy v rodině odkazovaly spíše na vlastnictví a autoritu než k lásce. Každý zastával primárně roli v procesu produkce, jí byl podřízen chod rodiny a starost o děti po emoční stránce tak nebyla prioritou (Možný 2006).

2.4 Moderní a postmoderní model rodiny

V moderní rodině, oproti té tradiční, je preferována domácnost tvořená nukleární rodinou. Je zde kladen větší důraz na péči o děti a kvalitu interpersonálních vztahů, které jsou oddělovány od veřejného života a zachovávají si intimitu a bezpečí (Singly 1999). Postmoderní rodina se pak vyznačuje větší nejednotností a koncept rodinného hnízda nukleární rodiny již není samozřejmostí díky zvyšující se rozvodovosti a nesezdanému soužití.

V současné, postmoderní době, vlivem stále stoupající individualizace společnosti, emancipace a tlaku pracovního trhu, se členové rodin vyvázali z tradičních rodinných sítí. Tyto faktory jsou nejvíce viditelné na roli ženy - matky, která se vzrůstajícími možnostmi, které pracovní trh otevřel, na trh expandovala (Danglová 2001). Role zaměstnané ženy - matky tak nabourala tradiční genderové pojetí rolí v domácnosti, protože činnosti a povinnosti její roli přisouzené za ní vykonává někdo jiný. Tyto činnosti a povinnosti jsou většinou zastoupeny osobami, které jsou s rodinou úzce spojeny (Sotelo 1997 in Mohylová 2013).

Společné hospodářství či rodinné podnikání, které by členy rodiny vázalo k sobě ekonomickými pouty je spíše ojedinělé, ovšem kooperace mezi generacemi a vzájemná pomoc v rodinných záležitostech má v životech rodin stále své místo (Danglová 2001).

2.5 Kmotrovství

Bylo již zmíněno, že rodinu nemusí tvořit pouze pokrevně spříznění jedinci. Kmotrovství je specifický vztah, který vznikl v předmoderní době a transformuje se podobně, jako rodina. Nepožaduje pokrevní vazbu mezi lidmi, ale přesto mezi nimi tvoří silné pouto. Je to vztah iniciovaný a legitimizovaný církví, který v sobě zahrnuje i vazby pokrevního příbuzenství, ty ovšem nejsou podmínkou (Goody 2006). Kmotrovství se váže na křest dítěte a na biřmování. Rodiče dítěte volí kmotra či kmotru, který se stává opatrovníkem svého kmotřence. Tímto aktem vzniká pouto mezi kmotrem a kmotřencem, i mezi kmotrem a rodiči kmotřence. Kmotři jakožto fiktivní příbuzní jsou navzdory pravidlům příbuzenského systému chápáni jako členové rodinné sítě a to nejen ve vztahu kmotra k pokřtěnému dítěti, ale k jeho celé rodině (Skupnik 2010).

2.6 Postmoderní doba a rodina

Vlivné teorie o rodině se snaží nabídnout generalizující pohled na příbuzenské vztahy v současnosti. Staví je na polaritě tradiční (předmoderní) versus moderní rodiny. Často ukazují, co rodina ztrácí a jaké modernizační vlivy za těmito procesy stojí. Je zřejmé, že tyto procesy probíhají postupně a kontinuálně. Neexistuje zde zásadní časoprostorový předěl, který by byl mezníkem tradiční x moderní rodiny (Danglová 2001). Naopak dílčí studie ukazují, že podoby současné rodiny v kontextu globalizačních a postmoderních trendů nabývají nesčetně podob, resp. badatelé si všímají, že praxe rodin jsou různé. Např. Ezzeddine (2012) hovoří o mateřství na dálku, kdy rodina je deterritorializovaná a matka participuje na chodu rodiny ekonomicky (remitence) a skrze nová média. Tronto (2012) ukazuje, jak se součástí rodin stávají cizí lidé – chůvy. Hašková (2010) zase řeší téma dobrovolné bezdětnosti, což upozorňuje na další praxi ve vztahu k zakládání rodiny.

Je tedy zřejmé, že na podobě rodiny se nepodílí jen norma, která rodinu definuje. Její podoba a praxe je vyjednávána v dialogu s dalšími okolnostmi života jedince/jedinců. V tomto rámci uvažování bych se chtěla zamyslet nad tím, jak je vyjednávána rodina v kontextu lokality s rurální minulostí.

3 METODOLOGIE

3.1 Výzkumné otázky

Má studie se váže k obci Sklepná, se kterou je má fakulta již několik let spřízněna. S tímto terénem se pojí mnoho dalších prací od kolegů, kteří se stejně jako já vydali na terénní výzkum do Sklepné. Před vznikem této práce jsem se účastnila semináře Terénní antropologická praxe, který byl koncipován jako příprava na výjezd do terénu a následný terénní výzkum. Na Terénní antropologickou praxi v následujícím semestru navazoval seminář, ve kterém jsme data z terénu analyzovali. Po absolvování těchto seminářů jsem se rozhodla vyjet do terénu ještě jednou, tentokrát samostatně bez odborného vedení a data analyzovat v bakalářské práci. Téma rodiny mě provázelo celou dobu.

S ohledem na výše uváděná východiska a zkoumanou sociální realitu si kladu následující otázky. Skrze ně porozumím povaze rodiny a jejím reflektovaným praxím v kontextu života ve zvolené lokalitě.

První okruh otázek se vztahuje k definici rodiny v kontextu života ve sledované obci s rurální minulostí: Co je to rodina? Kdo všechno patří do rozšířené rodiny a na základě jakého pravidla?

Druhý okruh otázek se týká reciprocitu – Jak funguje reciprocita mezi generacemi a v nukleární rodině? Jaké role, závazky a povinnosti se s reciprocitou v rodině pojí? Co je předmětem reciprocitu? Mají členové rodiny nějaká očekávání od sebe navzájem?

K těmto výzkumným otázkám se vztahují od počátku své výzkumné práce a otázky se vztahují také ke všem následujícím kapitolám.

3.2 Průběh výzkumu

Terénní výzkum se odehrával v obci Sklepná. Terén jsem navštívila dvakrát, v květnu 2016 a v dubnu 2017, při každé návštěvě jsem v obci strávila přibližně týden. Vzhledem k navázané spolupráci obce a mojí fakulty nebyl příchod do terénu složitý, občané často hned věděli, odkud jsem a rovnou se ptali, o jaké téma se zajímám. První květnovou návštěvu v roce 2016 jsem absolvovala v rámci dvousemestrálního kurzu Terénní antropologická praxe. V terénu jsem byla jak s mými spolužáky, tak s učiteli, kteří tento kurz vedli - s PhDr. Danou Bittnerovou, CSc., Mgr. Hedvikou Novotnou a Mgr. Martinem Heřmanským, Ph.D.

Jak jsem již výše uvedla, do terénu jsem přijížděla s připraveným projektem, který se zaměřoval na vztahy v rodině. Zatímco při prvním výjezdu jsem bydlela u paní s již dospělými dětmi, druhý výjezd v roce 2017 pro mě byl vzhledem k tématu mé práce

zajímavější. Byla jsem ubytována přímo v rodině s dítětem a díky tomu mohla pozorovat chod domácnosti přímo.

Organizace TAP měla svůj řád. Každý den ráno probíhal briefing s učiteli a spolužáky, kde jsme se bavili o našich tématech, sdělovali si navzájem informace a rady, což nám pomáhalo se v terénu rychleji zorientovat. Během dne jsem pak navštěvovala informátorky, dělala s nimi rozhovory nebo si setkání na rozhovor domlouvala. Zbylý čas jsem se zúčastnila několika společných akcí organizovaných obecním úřadem – příprav Dne Obce a samotného Dne Obce, což byl den oslav výročí založení vesnice. Na druhém výjezdu jsem se zapojila do akce Den vody, v rámci které jsem společně se dvěma informátorkami a mojí spolužačkou čistila okolí, sbírala vzorky vody a následně rozbory vzorků vyzvedávala s paní starostkou na hygienické stanici ve městě. Snažila jsem se nechat se vést terénem a tak i tyto činnosti, které zdánlivě s tématem mého výzkumu nemají nic společného, mi daly cenné zkušenosti a data. Získala jsem například větší důvěru u informátorek, které se mnou okolí čistily, i u dalších občanů vesnice.

Během přípravy, pobytu v terénu a následné analýzy jsem některé z výzkumných otázek modifikovala a doplňovala, protože se v terénu některá témata ukázala jako více a některá jako méně stěžejní a trefná s ohledem na zvolený terén.

3.3 Profil obce – vesnice Sklepná jako postrurální prostor

Vzhledem k tématu práce, je na místě popsat, v jaké prostoru jsem se pohybovala a jaká je jeho povaha. Rurální minulost Sklepné sahá k začátkům 14. století, kdy jsou o obci první písemné zmínky. Obyvatele obce vždy spojovalo římskokatolické vyznání a zemědělství, které bylo jejich hlavním zdrojem obživy. Sklepná byla především domovem rolníků a právě půda byla jejich klíčovým vlastnictvím. Půda a práce na ní, stejně jako péče o domácí zvířata, určovala každodenní život vesničanů. Práce na poli ovlivňovala rozdělení rolí v rodině, přičemž každý člen domácnosti byl v hospodářských činnostech zapojen. Tato práce obyvatelům zajišťovala soběstačnost v produkci (samozásobitelství) a také soudržnost členů rodiny i sousedů v obci (Bittnerová, Novotná, Heřmanský 2016). Rurální minulost obce se v současnosti promítá do samozásobitelství. V obci rodiny běžně pěstují zeleninu a chovají drobné zvířectvo, někdy i prasata.

Obec Sklepná leží blízko maďarských hranic a během 19. století byla obec maďarská. Po vzniku Československa se etnická skladba dynamicky mění a počet maďarských obyvatel stále klesá. Maďarštinu lze v obci zaslechnout stále, zejména od starousedlíků, ale také od

mladší generace, která má kořeny v maďarské rodině. Zatímco v 2. polovině 19. století vesnici obývalo 595 obyvatel, v současnosti je jich v obci okolo 240. S poklesem počtu obyvatel obce byla v 80. letech zrušena základní škola a před více než 11 lety zanikla i mateřská škola. Děti v současnosti navštěvují obě zařízení v blízkém městě, kde se nachází slovenská i maďarská škola (Bittnerová, Novotná, Heřmanský 2016).

Urbanistické uspořádání obce ovlivňuje život v ní. Domy v obci lemují hlavní, frekventovanou silnici, na kterou si obyvatelé často stěžují, především kvůli hluku rychle projíždějících aut a hrozícímu nebezpečí. Z rozhovorů matek je zřejmé, že silnice zabraňuje jejich dětem ve volném pohybu po vesnici, matky se o ně bojí a ven je samotné nepouští.

Dominantou obce je kostel, který se nachází uprostřed vesnice a je jedním z míst pravidelného setkávání obyvatel. Opodál ve stráni se nachází hřbitov. Dalším místem setkávání je obchod s potravinami, který se nachází blízko dětského hřiště.

Region, ve kterém se vesnice nachází, se potýká s vysokou mírou nezaměstnanosti, což se promítá i do zaměstnanosti obyvatel v obci. V obci je několik soukromých podnikatelů, pracovních příležitostí je zde ale málo a proto lidé musí dojíždět do nedalekého města. Nezaměstnaní nacházejí uplatnění buď u veřejně prospěšných pracích v obci, pobírají dávky od státu nebo si přivydělávají v rámci práce načerno. Je zde i několik obyvatel, kteří vyjíždí za prací do zahraničí.

V obci lze díky malému obchodu s potravinami pořídit to nejnnutnější, v případě dalších nákupů musí obyvatelé navštívit přílehlé město. Děti ve městě chodí do mateřských a základních škol, obyvatelé sem jezdí kvůli větším nákupům, k lékaři, za kulturou nebo za dalšími službami, které v obci nejsou dostupné. Vzhledem k nutnosti kontaktu s městem jsou obyvatelé obce víceméně závislí na dopravě vlastním autem nebo na autobusové lince.

Dle Danglové (2011) byla dříve na slovenské vesnici silnější lokální identita, která není spojena pouze s fyzickým prostorem, ale s prostorem, který má sociální obsah, tvoří ho mezilidské vztahy, zážitky a vzpomínky. Na vesnici fungovaly tradiční rodinné sítě a sítě sousedské, s čímž se pojily pocity kolektivu, soudržnosti a solidarity. V postmoderní době soudržnosti mezi členy obce ubývá, sociální vazby nebývají tak intenzivní a pro jedince jsou mnohdy důležitější jiné skupiny, což je důsledek vyšší sociální mobility (Pašiak 1990 in Dandlová 2011). Charakter Sklepné dle vyprávění informátorů odpovídá uvedenému popisu postmoderní doby. Dříve zde bydlelo více velkých rodin, rodin, jejichž členové se scházeli, měli spolu blízké vztahy a rodiny se v rámci obce rozšiřovaly. Dnes je trend spíše opačný – mladí lidé v obci nechtějí zůstat, migrují a stěhují se z obce pryč.

3.4 Vzorek

Vzorek, který je základem studie, jsou matky s nedospělým dítětem či dětmi. Během příprav výzkumu jsem s tímto vzorkem nepočítala, předpokládala jsem totiž, že se mi podaří ubytovat se v rodině s dětmi, kde bych mohla být přímo účastna každodennímu životu rodiny. To se ovšem z organizačních důvodů nepovedlo a proto jsem si až po příjezdu zvolila vzorek matky s dětmi, který byl pro mě v terénu nejdostupnější. Vzhledem k tématu reciprocita jsem si ho zvolila také s očekáváním, že v rodině s dětmi se budou aktivněji vyjednávat role členů rodiny, bude zde docházet ke kooperaci mezi členy nukleární a rozšířené rodiny a k mezigenerační reciprocitě. Tento výběr vzorku dále stojí na předpokladu, že perspektiva, s níž se na reciprocitu rodinní příslušníci dívají, souvisí s rolí v rodině. Role matky je pak jednou z klíčových rolí a její perspektiva může dále ovlivňovat praktiky dalších členů rodiny.

Učitelé, kteří kurz a následný terénní výzkum vedli, mi záhy po příjezdu doporučili první informátorky a další obyvatelky obce, které by mohly odpovídat mnou zvoleným kritériím. Pro další doporučení jsem si chodila na obecní úřad za paní starostkou a paní *úradničkou*, do přilehlého obchodu za paní prodavačkou a další doporučení jsem dostala od samotných informátorek. Při výzkumu jsem tedy použila i metodu sněhové koule, kdy jsem využila doporučení některé z mých informátorek a snaže se dostala do kontaktu s dalšími informátorkami, které odpovídaly mému vzorku.

Všichni jmenovaní mi velmi pomohli se v terénu vyznat a kromě návrhů, ke komu zajít, přidávali i praktické rady typu, kde dotyčná bydlí, co dělá a kdy je vhodné ji navštívit. S dalšími informátorkami jsem přišla do styku víceméně náhodou, když jsem se pohybovala po vesnici nebo se účastnila některé ze jmenovaných veřejných událostí v obci. Protože můj vzorek je velmi omezený, nalézala jsem ho v terénu účelově (Disman 1993).

Všechny mnou navštívené informátorky žijí ve Sklepné s rodinou, v obci buď přímo vyrůstaly, přestěhovaly se sem nebo se přivdaly. Rozhovory s informátorkami jsem dělala u nich doma – uvnitř v domě nebo venku na zahradě, mohla jsem je tedy pozorovat v jejich přirozeném prostředí a setkat se i s ostatními členy domácnosti. Pokud vezmu v úvahu, že se mi celkem podařilo setkat se s devíti informátorkami a dalších pět informátorek v obci setkání se mnou odmítlo, vyčerpala jsem vzorek, který jsem si v této práci stanovila.

Rozhovory jsem také, byť neplánovaně, dělala se dvěma muži. Jeden z nich se na poslední chvíli nabídl k rozhovoru místo své manželky, druhý při rozhovoru převzal iniciativu a na mnou kladené otázky odpovídal více on, než jeho žena. Jejich perspektiva mi

rozšířila další obzory týkající se mého výzkumu, rozhovory s nimi v této práci ale neanalyzuji a dále s nimi nepracuji, protože by tím byl narušen výběr vzorku, resp. linie výkladu.

3.4.1 Demografická struktura vzorku

Informátorky pro lepší orientaci nejprve rozdělují do tří kategorií: na matky sezdané, nesezdané a svobodné samoživitelky. Kromě Barbory, která je přibližně o 5 let mladší než ostatní matky, se věk informátorek pohybuje kolem 30 - 40 let, jejich děti jsou si věkem také blízko. Ty větší navštěvují základní školu, s těmi menšími jsou matky na rodičovské dovolené nebo je vozí do mateřské školy ve městě.

Z devíti informátorek jsou sezdané dvě – Zdeňka a Lucia. Zdeňka se narodila ve Sklepné jako starší ze dvou sester. Její matka se sem ale přivdala a ani její manžel nepochází přímo z této obce. Zdeňka má proto příbuzné i mimo obec, o těch ale během rozhovoru na téma rodina nebyla řeč. Zdeňka má dvě dcery, s mladší je nyní na rodičovské dovolené. Dříve pracovala v zahraničí, tuto cestu zvolila i její sestra, která se zpět do Sklepné po devíti letech vrátila porodit. Informátorka žije společně se svojí orientační i reprodukční rodinou. Na rodinném pozemku jsou dva domy, v jednom bydlí její prarodiče, v druhém, dvougeneračním, dolní patro obývají její rodiče, horní patro obývá sestra s dítětem a ona s manželem a dětmi. Zejména starší generace v rodině Zdeňky chodí do katolického kostela v obci, její manžel je ale členem evangelické církve a pravděpodobně na jeho přání je jejich dcera také vedena v této církvi.

Paní Lucia pochází z města vzdáleného více než sto kilometrů, do Sklepné se přivdala za svým manželem, se kterým má tři děti. Její manžel z obce pochází a z hlediska genealogie patří do jedné početné a respektované rodiny. V tomto případě byl i on přítomen mému rozhovoru s Luciou. Lucia je se svojí orientační rodinou v kontaktu, otce dle jejích slov nemá a matka jí zemřela. Jak Lucia i její muž tvrdí, v obci kromě manželova bratra nemají žádné další příbuzné. Manželova matka, tchýně Luci, bydlí v přilehlém městě, s tou ale nemají vřelý vztah. Lucia žije v rodinném domě se svou reprodukční rodinou a v případě potřeby rodině pomáhá manželova švagrová nebo sousedé. Lucia pracovala jako prodavačka v obchodě, protože jí tato práce nenaplňovala, dodělávala si během mého výzkumu vzdělání, aby mohla pracovat jako pečovatelka. Podle slov paní starostky je rodina Luci ideální a slušnou rodinou, zejména proto, že se jedná o manželský pár a pravidelně chodí do kostela, kde sedí společně v lavici.

V mém výzkumu převažuje větší počet nesezdaných párů - dalších pět mých informátorek žije se svými partnery bez oddacího listu. Jedná se o Žanetu, Vendulu, Gitu, Renátu a Barboru. Informátorky o partnerovi obvykle hovoří jako o přítelovi nebo ho nazývají křestním jménem. Kromě Žanety bydlí všechny zmíněné ženy ve vlastní domácnosti, kterou s nikým dalším nesdílejí. Komu majetek skutečně náleží, je další otázka, kterou se mi ne vždy podařilo rozklíčovat.

Paní Žaneta bydlí v domě se svojí reprodukční rodinou, svou maminkou a bratrem. Má čtyři sourozence, dva bratry a dvě sestry. Jeden bratr bydlí s ní ve společné domácnosti a sestra bydlí v obci, několik desítek metrů od domu Žanety a její rodiny. Druhý bratr bydlí 150 kilometrů od obce a druhá sestra bydlí ve vedlejší vesnici. Se všemi sourozenci je informátorka v kontaktu. Členy reprodukční rodiny jsou její dvě děti a přítel, který ovšem není biologickým otcem dětí a nepochází ze Sklepné. Biologický otec dětí i jeho matka, která bydlí v blízkém městě, udržují s dětmi kontakt a v létě společně jezdí na prázdniny. Biologického otce dětí ale Žaneta nezahrnuje do rodiny a proto o něm mluvila sporadicky. Paní Žaneta pracuje na krátké a dlouhé směny jako prodavačka ve městě. S přítelem si opravují dům, který sousedí s domem, ve kterém nyní bydlí. Současně s tím si zvelebují i zahradu patřící k domu a dle finančních možností mají v plánu se do domu přestěhovat. Maminka Žanety má devět vnoučat, jak sama Žaneta říká, jejich rodina je velká a rozrůstá se.

Informátorka Vendula patří do patchworkové rodiny. S přítelem má jednoho syna, on sám má ještě dvě děti z předchozího manželství, které domácnost Venduly navštěvují či v ní pobývají. Vendula a její přítel patří do starousedlické rodiny, příbuzné má takřka po celé vesnici, ale během rozhovoru zmínila pouze to, že má v obci matku a jednoho bratra. Druhý bratr bydlí v blízkém městě a s oběma sourozenci a matkou je informátorka v kontaktu. Vendula bydlí se svým přítelem a synem v domě, který je majetkem přítele a dvůr domu rodinu spojuje s obydlím přítelovy matky. Informátorka dříve pracovala v prodejně ve městě, v současnosti pomáhá přítelovi v jeho firmě. Protože Vendula není vdaná, v kostele sedí u své orientační rodiny.

Informátorka Gita se sem s rodiči přistěhovala před 28 lety. V současné době má v obci nevlastního otce, matku a bratra, druhý bratr před čtyřmi roky zemřel. Další příbuzní bydlí přes sto kilometrů daleko. Informátorka pracovala v zahraničí, po smrti bratra se ale vrátila a od té doby žije zde, v domě svého přítele, který z obce pochází a společně mají čtyřletou dceru. Gitě skončila rodičovská dovolená a v době mé druhé návštěvy si hledala zaměstnání,

kteřé by bylo slučitelné s otevírací dobou mateřské školy. Během této doby byla Gita stále doma s dcerou na podpoře od státu.

Paní Renáta pochází ze Sklepné, kde bydlí ve společně koupeném domě se svým přítelem a dcerou. Ona i přítel pocházejí ze starousedlické rodiny. Přítel není biologickým otcem dcery, biologický otec ale je s dítětem v kontaktu, přestože pracuje v zahraničí. V obci dále bydlí Renáty rodiče a její babička, a protože otec Renáty se do obce přiznal, příbuzní z jeho strany žijí na hranicích s Maďarskem, několik desítek kilometrů od Sklepné. Renáta má dva sourozence, sestru a bratra, oba dva bydlí ve městě vzdáleném 150 kilometrů, stále jsou ale s rodinou v kontaktu a do Sklepné se při různých příležitostech vracejí. Renáty rodiče migrují mezi Sklepnou a prací v zahraničí – dva týdny jsou doma ve Sklepné, dva týdny pracují a bydlí za hranicemi. Renáta pracuje v ekonomickém sektoru v přilehlém městě. Renáty přítel je otec partnera mé informátorky Barbory. Ačkoli Barbora s Renátou nejsou pokrevně spřízněny, z jejich povídání je patrné, že spolu mají příbuzenský vztah.

Barbora pochází z vedlejší vesnice, kam se jednou týdně vrací za svým otcem a babičkou, kteří ji vychovali. S matkou a dvěma sourozenci není informátorka v kontaktu. Do Sklepné se Barbora přistěhovala za přítelem, se kterým má dceru. Rodina muže bydlí v této lokalitě – jeho otec je přítel mé informátorky Renáty, matka přítele bydlí v přilehlém městě (s otcem je rozvedená). Barbora s přítelem a dcerou bydlí v hospodářském objektu, který je součástí rodinného zemědělského podniku příteleva otce. Jak Barbora, tak její přítel v tomto podniku pracují.

Poslední kategorií jsou svobodné matky samoživitelky. Během terénního výzkumu se mi podařilo setkat se s paní Annou a paní Terezou.

Informátorka Anna pochází ze starousedlické rodiny v obci. Bydlí zde v bytě se svojí matkou, dvěma dcerami, sestrou a jejím synem. Aniny dcery jezdí autobusem do základní školy v blízkém městě. Jejich otec bydlí blízko nich a jak Anna, tak její dcery se s ním často stýkají, dohromady však nebydlí vzhledem k problémům v minulosti, kvůli kterým se s ním Anna rozešla a odstěhovala se společně s dětmi zpět k matce. Ačkoli kontakt otce s rodinou Anny je častý, otec na děti finančně nepřispívá a Anna je odkázána na dávky státu. Informátorka má ještě dva bratry, se kterými je v kontaktu, každý z nich má dvě děti. Jeden bratr bydlí ve vedlejší vesnici, druhý v blízkém městě, prostorová vzdálenost jim umožňuje stýkat se při rodinných příležitostech. Annina sestra pracuje v blízkém městě a Anna je zaměstnána u veřejně prospěšné práce v obci. Zbytek svého času věnuje péči o domácnost a o zahradu, kterou společně s matkou a sestrou udržují.

Informátorka Tereza pochází ze Sklepné. Bydlí v domě svých rodičů, se kterými sdílí domácnost a zahradu. Terezy otec je starousedlík a její matka se do obce přivdala. Tereza má jednu dceru, která jezdí do maďarské základní školy ve městě. S biologickým otcem a jeho matkou není Tereza ani její dcera v kontaktu. Do nedávna v domě bydlel i její bratr, který se odstěhoval do města. Tereza byla zaměstnána obcí, stejně jako informátorka Anna, při mé druhé návštěvě ale už byla zaměstnána ve firmě, která sídlí ve městě. Nové zaměstnání je dle jejího popisu velmi fyzicky náročné. Paní Tereza je sestřenice mé informátorky Zdeňky. Tato informace v rozhovorech s informátorkami nezazněla, dozvěděla jsem se ji jen díky mé vedoucí práce.

Již na tomto místě je zřejmé, že zde existují dva koncepty příbuzenství. Jedno je konstruované na základě genealogií, které dokáží zachytit všechny členy rodinné sítě. Druhý koncept odkazuje na praxi a emickou perspektivu, která členy rodiny identifikuje podle jiných kritérií (srov. níže).

3.5 Metody sběru dat

Prováděla jsem kvalitativní výzkum pomocí etnografického přístupu, který mi umožnil pochopit dění přímo v terénu, nechat se jím ovlivňovat a také možnost si vzájemné porozumění s informátorkami ověřovat (Nedbálková 2007). V neposlední řadě mi pobyt v terénu dal možnost lépe porozumět normám, hodnotám a významům, které jsou ve skupině sdíleny (Hendl 2005). Během výzkumu v terénu jsem používala metodu polostrukturovaného rozhovoru. Měla jsem předpřipravené tematické okruhy, které vychází z mnou stanovených výzkumných otázek. Další doplňující otázky a témata již vycházely ze samotného rozhovoru a odpovědí informátorek.

Rozhovoru vždy předcházelo první setkání, na kterém jsem informátorku oslovila, zda by byla ochotná se se mnou sejít. Poté jsme se dohodly na termínu, což nebylo vždy jednoduché, protože informátorky byly až na výjimky zaměstnané a zbytek času podřizovaly běhu rodiny. Vzhledem k tomu, všechna setkání probíhala u nich doma. Pokud se jednalo o matku na rodičovské dovolené, sešly jsme se dopoledne nebo po obědě, kdy dítě spalo, pokud jsem se scházela s matkou, která byla zaměstnaná, rozhovor probíhal většinou večer.

Moje návštěva informátorky často vyrušila od nějaké činnosti, nejčastěji od vaření nebo uklízení, až jsem si mnohdy nebyla jistá, zda se mnou počítají a jestli je má návštěva vhodná. Rozhovory byly časově omezené, protože informátorky měly rozdělanou práci nebo na ně ještě nějaká čekala a po chvíli sezení dávaly najevo, že už musí končit. Vždy jsem ale

byla mile přijata a ujištěna, že má přítomnost jim nevadí. Informátorky se často omlouvaly, že mají málo času.

Rozhovoru byly až na tři případy přítomny děti informátorek, které se, jak je u dětí zvykem, dožadovaly pozornosti a částečně tím narušovaly pozornost jak své matky tak i té mé. I když jsem si skrze můj vstřícný zájem o děti vybuodovala s informátorkou důvěrnější vztah, domnívám se, že kvůli přítomnosti dítěte nebyly odpovědi matky na všechny otázky upřímné anebo ne tak obsáhlé. Kromě dohlížení na děti informátorky během rozhovoru také vařily, pekly, krmily drobné zvířectvo na zahradě a v jednom případě, s informátorkou Terezou, jsme byly společně nakupovat v místním obchodě. Kromě dětí byli ve dvou případech rozhovoru přítomni i další členové domácnosti, což jistě také mohlo výpovědi informátorek ovlivnit. Jednalo se o rodiče nebo partnery informátorek.

Všechny rozhovory jsem si nahrávala s jejich svolením na diktafon. Uvědomuji si, že při některých rozhovorech moje prosba o jejich nahrávání vyvolala mírné rozpaky, které mohly být dalším důvodem menší otevřenosti v odpovědích. Některé další informace mi mnohé řekly až tak zvaně „mezi dveřmi“, kdy už jsme rozhovor ukončily, a diktafon byl vypnutý. V takovém případě jsem se při analýze dat musela spolehnout a své terénní poznámky.

Vedla jsem i pár neformálních rozhovorů, jeden s již zmíněnou informátorkou, se kterou jsme sbíraly odpadky v obci a která moji prosbu o rozhovor odmítla. Během krátkého přátelského rozhovoru mi ale odpověděla na několik otázek. Další neformální rozhovory probíhaly spontánně, nejčastěji pokud jsme se s informátorkou náhodně potkaly ve vesnici.

Technikou tvorby dat, kterou jsem během terénního výzkumu také prakticovala, bylo zúčastněné pozorování a to zejména způsobem pozorovatel – participant, protože jsem se během toho snažila plně zapojit do všech aktivit, do kterých jsem byla pozvána. Pomohlo mi to porozumět zkoumané skupině a také jsem navázala další kontakty s obyvateli obce (Disman 1993).

Snažila se držet rady Kateřiny Nedbákové a konec konců i mých vyučujících a nosit papír a tužku vždy při sobě. Svě postřehy jsem si zapisovala od prvního dne v terénu do jotting-booku. „Tužka a papír nejsou jen nástrojem záznamu toho, co vnímáme smysly, ale i nástrojem komunikace. Skrze ně, jako bychom dávali zprávu o tom, co je důležité, co si zapisujeme a co důležité není, co nezapisujeme“ (Nedbáková 2007:119). Během zúčastněného pozorování jsem udělala nespočet nestandardizovaných rozhorů na rozličná témata.

Další informace získané v terénu jsem si psala do terénních poznámek v počítači, o tom, co mě v terénu zaujalo, mé dojmy, vynořující se nápady i první interpretace. Velkou část poznámek tvoří popis prostředí, ve kterých se rozhovory odehrávaly, mimika nebo gesta informátorek, zkrátka vše, co nešlo zachytit prostřednictvím diktafonu (Disman 1993). K tomu jsem si vedla ještě druhý terénní deník, který se ani tak nedotýkal dat samotných, patřily sem mé, mnohdy velmi subjektivní pocity, názory a emoce, čímž jsem si také uvědomovala vlastní pozici v terénu, který mě utvářel, stejně tak, jako já jsem utvářela jeho. (Nedbálková 2007).

3.6 Zpracování dat - analýza

Během výzkumu jsem nashromáždila rozličné typy dat. Především to jsou data přímo z terénu – rozhovory, jotting book, terénní poznámky a terénní deník, dále jsou to také výpisky z literatury, které jsem vytvářela před příjezdem do terénu, během pobytu v něm a po něm. Konopásek píše, že manipulace se stále stejnými texty přináší stále nová a nová data a umožňuje je číst stále novým způsobem. Všechna nashromážděná data jsem třídila, rozdělovala do segmentů, spojovala, pojmenovávala a kódovala v programu Atlas.ti, který nabízí různé možnosti práce s daty a zpřehledňuje je (Konopásek 1997).

Rozhovory jsem nejprve přepsala do počítače formou komentované transkripce, při které jsem se snažila zaznamenat nejen obsah výpovědi, ale také další důležité informace, které běžnými slovy nelze vyjádřit, a přesto jsou důležitou součástí výpovědi informátorky. Jednalo se zejména o pomlky, zdůraznění nebo smích (Hendl 2005).

Sepsané rozhovory jsem následně kódovala v programu Atlas.ti, který mi umožnil nalézt v datech pravidelnosti a lépe si je utřídit, aniž bych ztrácela zřetel k celku (Konopásek 1997). Používala jsem deskriptivní kódy, které jednoslovně popisují obsah vyznačené pasáže a dále kódy interpretativní, ve kterých jsem se snažila zachytit, o čem pasáž vypovídá. K tomu jsem používala poznámkový aparát – codebook, do kterého jsem si zaznamenávala významy kódů a vztahy mezi nimi. Tímto způsobem jsem okódovala především rozhovory a terénní poznámky a dále také část svých výpisků z literatury.

Na základě četnosti kódů a vztahů mezi nimi jsem následně vytvořila čtyři sítě s názvy: Co je to rodina, Emoční rovina, Reciprocita skrze činnosti, Rodina a práce. Názvy vyplývají z primárního kódu, který jsem následně propojovala s kódy, které s ním měly souvislost a tak tvořila síť s různými typy vztahů mezi kódy. Tato metoda mi pomohla zejména vizualizovat si základní témata, která ze všech dat prozatím vyplývají.

Poslední metodu, kterou jsem v rámci analýzy dat použila, je rámcová analýza, tedy další zpřehlednění získaných dat. Tuto metodu jsem použila při konkrétním tématu – péče o dítě, kde mne zajímalo, jak se péče o dítě vyjednává u všech informátorek. Rámcová analýza mi pomohla si data urovnat a nalézt v nich pravidelnosti a odlišnosti (Heřmanský 2009/2010 in Novotná 2012).

3.7 Etika

Anonymita a vědomí zkoumaných osob o nemožnosti zneužití jejich výpovědí, hraje ve výzkumu velkou roli (Disman 1993). Během výzkumu jsem dodržovala základní etická pravidla – všechny rozhovory jsem vedla pouze s informovaným souhlasem informátorek a respektovala jsem svobodu odmítnutí. Snažila jsem se vybudovat si s nimi důvěrný vztah a zachovávala jsem jejich soukromí a emoční bezpečí. Primárně z tohoto důvodu jsou názvy lokalit i jména všech informátorek změněny.

Během rozhovorů jsem narazila na etická dilemata, která se u mě objevovala zejména v situacích, kdy byly rozhovoru přítomny i jiné osoby. Samozřejmě jsem nemohla tušit, jak emočně blízký vztah spolu mají a s ohledem na zachování soukromí informátorek jsem se na některé otázky nechtěla přímo ptát.

Snažila jsem se respektovat soukromí informátorek, a proto jsem se neptala na jejich finanční situaci a na to, jak to u nich v domácnosti s penězi chodí. Bylo by zajímavé, toto téma zanést do mého výzkumu, ale téma peněz a majetku vnímám jako velmi citlivé. V rozhovorech se toto téma objevilo u dvou informátorek, které samy začaly o finanční situaci mluvit. Jsem si vědoma toho, že míra důvěry ve vztazích se buduje postupně, na to jsem ale v časově omezeném výzkumu neměla bohužel prostor, a proto jsem nepřilíšnou otevřenost některých informátorek na tato a další citlivá témata tolerovala.

4 INTERPRETACE VÝZKUMU - RODINA A JEJÍ PODOBY VE SKLEPNÉ

Jak píše Ivo Možný, ve společnosti nelze najít jediný model rodiny, a proto rodinu nelze definovat ani jednou teorií (Možný, 2006). I já jsem se během svého působení ve Sklepné setkala s rodinami různého typu - jsou zde rodiny tvořené manželským párem a dětmi (rodina Zdeňky a Luciy), nesezdaným párem s dětmi (rodina Barbory, Renáty, Gity a Žanety), rozvedené rodiny s matkou a dítětem (rodina Anny a Terezy) a patchworková

rodina Venduly, která je složena z páru, jejich dítěte a dvou dětí z předchozího vztahu partnera. Mým vzorkem je matka s dětmi, rodinu zde budu nahlížet z jejího emického pohledu.

4.1 Rodina a prostor

4.1.1 Rodina blízká a vzdálená

Demografické a hospodářské změny, které propukly v minulém století, mají viditelný vliv i na současný stav ve společnosti i v mnou zkoumané obci. Rodiny, které v mém výzkumu figurují, se liší způsoby bydlení a spolubydlení, liší se také geografickými vzdálenostmi mezi příbuznými a tím pádem i blízkostí a intenzitou ve vztazích, o které píše ve spojení s rezidencí Skupnik (1998). Někteří členové širšího příbuzenstva žijí společně, blízko sebe nebo ve vedlejších vesnicích, jiní naopak ve větší prostorové vzdálenosti od zbytku své rodiny v obci.

Jedna z výzkumných otázek výzkumu se táže na to, co je to rodina a kdo všechno do ní patří, popřípadě zda a na základě čeho je rodina rozdělována na bližší a vzdálenější příbuzné. Z rozhovorů s informátorkami vyplývá, že všechny spojují blízkost vztahů s prostorovou blízkostí. Rozdělují příbuzné na ty, kteří jsou blízko a kdo jsou vzdálení, přičemž blízkost je v tomto ohledu relativní pojem, který se v rozhovorech používal v různých významech. Někdy tím byla myšlena blízkost emoční – vztahová, jindy blízkost prostorová. Po stránce prostorové se výpovědi liší, blízko pro každého znamená něco trochu jiného, někdo tím označuje domácnost nebo obec, jiný sousední vesnici nebo region. Emoční blízkost také nelze přesně určit, protože zde nezáleží pouze na tom, zda spolu členové rodiny sdílí domácnost nebo jsou členy nukleární rodiny, záleží také na vzájemných sympatiích, které jedinec může chovat i k dalším členům rodiny.

I přes tyto kategorie je dle výpovědí informátorek jasné, že členové matkám emočně blízcí jsou minimálně ti, se kterými informátorka sdílí obydlí – zde platí slova Jaroslava Skupnika, že příbuzní kteří společně bydlí, jsou si blízcí: „Pokud jde o lidi samotné, příbuzní, kteří žijí společně, jsou ‚bližší‘ příbuzní, zatímco ti, kteří žijí jinde, jsou příbuzní ‚vzdálenější‘. Bez ohledu na genealogii, jsou kategorie příbuzenské vzdálenosti pragmaticky ovlivňovány rezidencí, stejně tak jako příslušnost k domácí skupině je základní podmínkou sociální identity“ (Sahlins 1976: 28, in Skupnik 1998: 228).

Do rodiny ve Sklepné konkrétně patří matka a děti a dále přítel nebo manžel matky, pokud s ním bydlí, nehledě na to, zda je to pokrevní otec jejich dětí. Pokud otec dětí není

v kontaktu s matkou a dětmi, do stávající rodiny ho nezahrnuje. Do rodiny pak dále patří například rodiče, sourozenci s jejich reprodukčními rodinami a další členové, se kterými je matka v kontaktu. Blízkost a vzdálenost je vztahová, i když je vázána na prostorovou. Z úryvku z rozhovoru s paní Terezou je zřejmé, že rodina jsou ti, se kterými bydlí – rodiče, bratr a její dcera.

„V rodinnom dome bývame, mama, otec, ja, dēuka, ja, brat a žijeme vo spoločné domácnosti. Zatiaľ robím v dedine, ale hľadám si práci na úrade, dēuka chodí do školy, už je šiestačka...brat robí vo firme, kde drevo vyrábajú...už je šiestačka dcéra, otca ma v Maďarsku, s tým nemáme styk žiadny, nič...“

Tereza

Skupnik dále dodává, že příbuzenství se může vytvořit právě až na základě bydlení: „Lidé nutně nebydlí tam, kde bydlí, protože jsou příbuzní; spíše se stávají příbuznými, protože bydlí tam, kde bydlí“ (Langness 1964: 174, zdůraznění zrušeno, cit. podle Holý 1996: 10 – překlad J.S., in Skupnik 1998: 229). To je znatelné na příkladu Barbory, která se přistěhovala do objektu, který patří rodině jejího přítele. Začala zde bydlet i pracovat a i díky její přítomnosti v prostoru přítelovy rodiny, se začala vnímat jako její součást.

Pokud matka nežije se členy rodiny, kteří jsou jí emočně blízko, snaží se s nimi být v kontaktu buď osobně, nebo skrze nová média, která pomáhají překonat prostorovou vzdálenost.

4.1.2 Prostorová blízkost a „služby“

Na vznik a intenzitu příbuzenských vztahů, které jsou anebo nejsou pokrevní, může mít vliv prostorová blízkost, ve které se příbuzní nacházejí. I když je společná domácnost určující, prostorová blízkost je v tomto směru relativní a je vyjednávána podle vztahu. To co je pro jednoho daleko, pro druhého je blízko. Rozhodující v této rovnici je poskytování „služeb“.

V každodenním kontaktu členů rodiny hraje prostorová blízkost, vázaná na „služby“, zásadní roli. Každý den se scházet je možné, pokud lidé bydlí několik metrů od sebe nebo sdílí společnou domácnost. Při rozhovorech s informátorkami velmi často zaznívalo „To je samozřejmé, jsme spolu stále a vzájemně si pomáháme“ (Terénní deník 2016). Z rozhovorů je zřejmé, že každodenní kontakt se děje prostřednictvím recipročních činností, které si příbuzní navzájem poskytují, což by nebylo možné při velké prostorové vzdálenosti, která by členům bránila v dennodenním kontaktu. Je tomu tak například v rodině Zdeňky, která

bydlí v domě se svojí rodinou i svými rodiči a každodenní kontakt je samozřejmý, i když domácnost má každá nukleární rodina oddělenou.

„Ale tak stále, hore dole lietame, prídeme dol, lebo my bývame hore, na poschodí a rodiča dole, pri zemi. Takže my máme zariadenej byt aj hore aj dole, takže všetko máme samotné, takže fungujem ako dva byty, ale varíme spolu, takže tak. No a chodíme k rodičom, no tak chodíme k rodičom stále vlastne. Pomáhame, zo všetkým teoretickej, takže to tak funguje, že stále sme teoreticky spolu, že keď ale prídeme třeba s mamou, kávu si dáme, koláč, naobedávame sa spolu...deti sú u nich väčšinou chodia.“

Zdeňka

Rodiče Gity bydlí několik metrů od domu její reprodukční rodiny, prostorová blízkost jim umožňuje pomáhat Gitě s péčí o děti nebo s prací na zahradě.

„Oni rodiča bývajú tu ve Sklepné, ale bývajú na druhom konci, nemajú záhradu tak sadili tu, my tu bývame sami v tomto dome.“

A vidáte se spolu často, když jsou takhle blízko?

„Hej, keď tade potrebujem niečo tak starká zabáva.“

Gita

4.1.2.1 Sebeujišťování

Takže skor no v našej rodině je taká harmonia, my si rozumíme, chvala bohu.“

Zdeňka

Informátorky často na mé otázky o pomoci odpovídaly, že je to samozřejmé, že si navzájem pomáhají a jsou stále spolu. Takto mě ujišťovaly zejména ve chvíli, kdy jsme narazily na něco, co v jejich rodině není dle jejich představ, a chtěly mě ubezpečit, že jejich rodina jinak funguje.

„Len stalo sa niečo, čo sa obrátilo pro ti me.(...) Takže ako by som ti to povedala. Že neriešim také veci že, neviem no. No veľa ma robí do toho práca, že proste, s priateľom sa zaoberám a nemám čas na hlúposti napríklad no. Tak by som to povedala. To je takhľ'a dobre. Super.“

Barbora

Interpretuji to tak, že matky jsou ochránkyněmi své rodiny, která je pro ně vším a které chtějí poskytnout bezpečí a být pro ně útočištěm před bezcitným světem, jak o tom píše Ivo Možný (2006). Svě rodině tedy nechtějí uškodit a mluvit o ní v negativním světle.

Informátorky se samozřejmostí mluvily i o tom, že členové jejich rodiny jsou v neustálém kontaktu. Skrze prostorovou blízkost informátorky legitimizují rodinu a vztahy v ní.

4.1.3 Prostorová vzdálenost versus emoční blízkost

Vzájemná výpomoc „službami“ není jediným důvodem, kvůli kterému je blízká rodina v neustálém kontaktu, je to také zájem, starost a pozornost, co si členové rodiny vzájemně opětvují a poskytují si tím psychickou podporu. Prostorová blízkost hraje opět roli, umožňuje a generuje zájem o příbuzného. Emoční blízkost vyjadřovaná zájmem o druhého dokáže překlenout prostorovou vzdálenost, která je jinak zraňující. V rodinách se vyskytují způsoby, které emočně blízké vztahy na dálku udržují. Jedná se zejména o příležitostné návštěvy, oslavy, instituce kmotrovství nebo komunikaci přes nová média – informatorky využívají především mobil na psaní zpráv a telefonování, dále Facebook a Skype.

4.1.3.1 Návštěvy

Návštěvy jsou běžnou součástí života rodin, ve kterých hraje roli přílišná prostorová vzdálenost. Je obvyklé, že rodinu navštěvuje ten člen, který se od ní vzdálil, tzv. „přijde domů“, jak říká paní Renáta. V případě větší prostorové vzdálenosti jsou návštěvy občasně a příležitostné, v případě vzdálenosti malé, tedy pokud rodinní příslušníci obývají jednu obec, je setkávání na denním pořádku. V obou případech se jedná především o ty jedince, kteří jsou zahrnováni do rodinné sítě a mají zájem rodinné vztahy udržovat.

Paní Renáta žije v domě se svojí dcerou a přítelem, pouze pár metrů od svých rodičů. Její dva sourozenci bydlí ve městě vzdáleném přibližně 150 kilometrů a její rodiče jezdí pravidelně na dva týdny v měsíci pracovat do zahraničí. Z povídání paní Renáty je zřejmé, že si jsou členové rodiny i přes prostorovou vzdálenost blízcí:

„Tu rodinu uprednostňujeme pred všetkom. Keď ja mam nejakou rodinu a chci ju, že niekedy je to tak, že aj brat zo sestrou neprídu mesiac domou, ale každý vie, že keď ma niekto z rodiny narodeniny, tak na tu oslavu tých narodenín prídu domou. Každý príde domou lebo tak to je... je nás veľa, vychádza to tak, že každý mesiac niekto niečo oslavuje a sú ty stretnutia stále. Ja som povedala, že to nemôžem pokladať za oslavu, ale také stretnutie, lebo každý je rozlietany, každý je niekde inde. Vlastne krstný otec stále pracuje, stále je v zahraničí, rodiča sú dva týždni v zahraničí, potom prídu domou, súrodenca mam ďaleko a na ten sviatok a narodeniny vždy prídu domou a vždy si sadneme ten jeden večer a akože sa spoločne oslávim ty narodeniny, porozprávame sa...“

Renáta

Sourozenci informaterek Anny, Terezy a Žanety jsou na rozdíl od sourozenců paní Renáty vzdáleni většinou jen několik kilometrů a bydlí v okolních vesnicích, přilehlém městě nebo přímo v obci. I zde je mezi nimi udržován kontakt. Jedná se zejména o běžné

návštěvy a oslavy, jako je tomu v případě Žanety, která má dvě sestry a dva bratry. Jeden z bratrů bydlí ve stejné domácnosti, další ve městě 150 kilometrů vzdáleném a sestra ve vedlejší vesnici. Druhá sestra, kterou zmiňuje, bydlí ve Sklepné, s tou se vídá pravděpodobně nejčastěji, ale i s ostatními sourozenci udržuje dle výpovědi blízké vztahy, i když nemají tolik možností k častému osobnímu kontaktu.

„Akože som mala narodeniny, tak prídu súrodenci, inak sa vídame buď pres víkend, prídem akože tu sestra býva, tak sem tam chodíme na návštevy, lebo keď ma niekto narodeniny, meniny tak sa najviac stretávame, u osláv. Pres leto robíme guláše vonka, grilovačky a tak. Pustíme hudbu a už to jede, zábava.“

Žaneta

Barbory orientační rodina je její otec a babička, se kterými vyrostla. Bydlí ve vedlejší vesnici, od Barbory jsou vzdáleni několik kilometrů a Barbora je pravidelně navštěvuje společně s přítelem a jejich dcerou. Barbora se svojí orientační rodinou není v tak častém kontaktu, jako s orientační rodinou svého přítele.

„Otec tiež je zo starkou - v jednej domácnosti žijú. Tam ja, snažím sa, aj tam dačo, že hej. Chodievame každú nedeľu tam k nim na obed. aspoň jeden deň v týždni aby sme spolu strávili.“

Barbora

4.1.3.2 *Kmotrovství*

Emoční blízkost mezi členy rodiny je ustanovována také skrze kmotrovství, které se ve Sklepné udržuje. Z mého výzkumu vyplývá, že tyto kmotrovské vztahy jsou udržovány v zájmu tradice a v mnohých rodinách již nejsou naplněné významem, který do nich byl dříve vkládán. Přesto je, v rámci žité kultury, tento vztah předáván jako vzorec chování dál. Vztah kmotra a jeho svěřence bývá vnímán jako výjimečný a kmotr je začleňován do rodinné sítě. Barbora, ačkoli se do rodiny nepřivdala, byla do rodinné sítě svého partnera včleněna skrze kmotrovství své „neteři“, členovi, který patří do orientační rodiny jejího přítele.

„Aj teraz sme mali ôsmeho oslavu, lebo krstná dcéra mala jeden rok. Moje krstná dcéra je priateľ, čo ma brata, tak on ma dcéru. Tak tu sa oslavovalo tak aj na meniny zvykneme, či už hocikto v rodine ma, tak pôjde sa.“

Barbora

4.1.3.3 Způsob udržování blízkosti skrze nová média

Sestra paní Zdeňky, Marie, která byla části rozhovoru přítomna, byla devět let v zahraničí a vypráví o virtuálním kontaktu, který spolu sestry po dobu odloučení měly a o návratech domů:

„No denne sme boli v kontakte, na začiatku aj esemesky a telefón, potom Skype, teraz už Messenger a každý deň naozaj sme boli v kontakte (Zdeňka: hej, kola krát áno).

Pak som sa snažila trikrát za rok prísť domou, že aj sama na týždeň len tak, že na jaro a v lete to sme na dva týždne chodievali, aby sme mohli aj na výlety...tak užiť si leto doma, barbecue tuto s rodinou a tak...“

Marie, sestra Zdeňky

Nová média rodiny používajú i k bežnému kontaktu přes den, i pokud příbuzní bydlí v jedné vesnici. Gita s reprodukční rodinou bydlí přes náves od svých rodičů, když zrovna nejsou spolu, jsou v neustálém kontaktu:

„Každý deň. Skoro každý deň sme v kontakte. Sem tam, deň dva, keď nejdeme, ale to potom už sme na telefóne. Ako často.“

Gita

4.1.4 Způsob udržování vztahu se vzdálenými příbuznými

Vzdálení příbuzní, jak prostorově, tak emočně, jsou zařazováni do rozšířené rodiny, se kterou mají informátorky méně intenzivní emoční vztahy. Pokud se členové rozšířené rodiny vyskytují ve Sklepné, společné setkávání platí pouze na významné události, což jsou dle informátorek kalendářní svátky – Vánoce, Velikonoce, narozeniny, jmeniny, svatby a pohřby. Dále spolu přichází do kontaktu spíše náhodně, pokud se například potkají v obchodě.

Tak tomu je například v rodinách Zdeňky a Gity. Zdeňka má ve vesnici tetu, která patří do její orientační rodiny – s ní a její rodinou je v kontaktu při důležitých událostech v roce. Gita má „takovou rodinu“, jak sama říká, přes sto kilometrů daleko a také se s ní vídá zřídka.

„Samozrejme mala dedina, príbuzný sme skoro každý nebo ako to mám vysvetliť, máme ešte, mama tu má svoju sestru - moja teta, oni bývajú tam pri kostole.“

A scházíte se někdy?

„Hmm niekedy áno“

Kdy třeba?

„Narodeniny, rodinné niečo, oslavy, svadba, pohreb a tak ďalej.“

Zdeňka

„Vidíme sa teraz už, keď mam tak povedať, tak na pohrebov, s takovou rodinou, a sem tam raz do roka, dvakrát, keď na návštevu ideme, ale je to len zriedka.“

Gita

4.1.5 „Tak asi bola iná doba“ (Gita)

Když informátorky vzpomínají na své dětství a mládí a srovnávají to s dobou, ve které žijí dnes, označují ji za zrychlenou a úplně jinou. O současné době mluví jako o té, ve které se lidé méně navštěvují a sdružují. Toto téma se objevilo v rozhovoru s Gitou a Zdeňkou. Obě si uvědomují, že dříve se nestaraly o rodinu anebo tolik nepracovaly a dnes už nemají tolik času na to vztahy pěstovat.

„Nie, akože predtým sme sa stretávali samozrejme častejšie, napríklad aj zo susedmi akože chodili sme si na návštevy, keď sme my boli malé deti, ale už teraz ako je ta doba už...(dívá se na svojí dceru)“

Zdeňka

„Dakedy se viacej chodilo na návštevu ako trebas. Teraz sa už nenavštevujú tak jak pred tým.“

Čím myslíte, že to je?

„Ja myslím, že touto dobou. Taká rýchla doba je teraz, úplná lamel všetko, na nič není čas, ja si myslím aspoň. Tak asi bola iná doba, nebo ako to mám povedať. Vždycky to bolo, ale predtým sa žilo ako pomalšie ako teraz. Teraz je to všetko také unáhlené.“

Gita

Důvodů, proč se informátorkám tato doba jeví jako jiná a zrychlená, může být více, informátorky si je ale nemusí uvědomovat. Důvodem může být například i to, že informátorky časem změnily svojí roli, nejsou již dětmi nebo svobodnými dívkami, ale matkami. Okruhy lidí, které navštěvují, se s tímto generačním posunem mění, ženy si to ale vysvětlují zrychlenou dobou, protože jejich život je plný povinností, které nestíhají.

4.1.6 Typ rezidence

4.1.6.1 *matrilokalita a patrilokalita*

V 60. letech 20. století do Sklepné pronikl vliv městské architektury a venkovské zástavby se začaly přestavovat. Přestavovaly se hospodářské části domu, které se už nepoužívaly, tím vznikly další prostory pro bydlení. Dalším důvodem přestaveb bylo větší pohodlí a standardy v oblasti vybavenosti bytů a v neposlední řadě se úpravy domu se vykonávaly s vědomím, že v budoucnu v domě bude bydlet mladá generace, které bylo třeba zajistit soukromí (Mevaldová in Sborník Městského muzea Sedlčany 2007: 13-14 in

Sadilková 2011). Tak vznikly přestavěné domy, nebo nová výstavba, aby zde bylo místo jak pro starší generaci rodičů, tak pro mladý pár s dětmi.

Šest rodin mého výzkumu bydlí společně s rodiči jednoho z partnerů. Jedná se o rodiny Anny, Žanety, Terezy, Venduly, Babory a Zdeňky. Tři rodiny - Anny, Žanety a Terezy žijí přímo ve společné domácnosti, kde mají většinou k dispozici jeden pokoj a ostatní prostory, zejména sociální zařízení a kuchyň, sdílí společně.

Jinou variantou společného soužití tří generací jsou oddělené bytové jednotky v rámci sdíleného domu či dvora. V rodině Zdeňky žijí dokonce čtyři generace dohromady, přičemž nejstarší generace rodičů (prarodiče informátorky) bydlí v samostatném domě, který je na stejném pozemku jako dům, který obývají zbylé tři generace. Tento dům má dva samostatné byty s vlastním zařízením. Tyto čtyři rodiny mají matrilokální charakter a jsou sdruženy kolem matky/informátorky - nutno podotknout, že Anna a Tereza jsou samoživitelky.

Rodiny Venduly a Barbory bydlí společně s rodiči partnera a mají patrilokální charakter. Společný pozemek takto spojuje rodinu informátorky Venduly s její tchýní, ačkoli Venduly matka také bydlí ve Sklepné. Domy tchýně a Venduly spojuje společně užívaný dvůr.

Barbora se přistěhovala do hospodářsko-správního objektu rodiny svého partnera. V tomto domě se také pohybují tři generace, pouze rodina Barbory tam ale i bydlí a Barbora tam současně také pracuje. Příbuzní obou partnerů bydlí i v tomto případě blízko – v sousední vesnici a městě nebo přímo v obci.

4.1.6.2 *Nová rezidence*

Ve výzkumu se vyskytují tři nukleární rodiny informátorek Luciy, Renáty a Gity, které žijí samostatně v nově postaveném nebo koupeném domě, který pořídil v perspektivě založení nové rodiny muž, nebo který si z důvodu dynamiky vzájemného vztahu společně pořídili partneři. Rodiče a další příbuzní párů bydlí v docházkové vzdálenosti nebo v okolních vesnicích. I když tedy nesdílí stejnou domácnost, blízkost obydlí jim umožňuje udržovat intenzivní vztahy. Gita i Renáta bydlí od svých rodičů nedaleko, výjimku tvoří Lucia, která je ze vzdáleného města a ve Sklepné nemá nikoho z příbuzných kromě své reprodukční rodiny. Příbuzné ze své orientační rodiny dle svých slov jezdí navštěvovat tak, jak jí možnosti dovolí..

Na těchto devíti představených případech v obci je patrné, že zde panují emočně blízké vztahy mezi těmi členy, kteří spolu obývají jeden společný prostor, nebo bydlí nedaleko.

Nukleární rodina se až na výjimky i po osamostatnění nestěhuje daleko od rodiny rozšířené a zůstává s ní v intenzivním kontaktu.

4.1.7 Soukromí

I přes značné výhody, jaké společné bydlení, sdílení maličkostí každodennosti a neustálý intenzivní kontakt může mít, je zde i druhá strana mince – zásah do soukromí a to jak do soukromí samotného jedince, tak do soukromí nukleární rodiny.

Toto téma se objevilo u Zdeňky, která dennodenně přichází do kontaktu s dalšími třemi generacemi, se kterými sdílí dům a dvůr. I když mají domácnosti oddělené, neustálý kontakt se členy rodiny může občas vyvolávat nepříjemné pocity nebo tlak. Zdeňka sama nebyla schopna přesně říct, čím konkrétně je do soukromí její reprodukční rodiny zasahováno, zmínila ale, že nesoukromí pociťuje.

„Nevýhody... No tak nie je tu takové súkromie, samozrejme, to je nevýhoda, akože oni (*rodiče*) sa nestarajú do nás veľmi, takže to je takové... my sa dobre vychádzame, ako naša rodina.“

Zdeňka

Téma soukromí se týká také informátorky Venduly, která sdílí dvůr s matkou jejího přítele. Vendula ji nazývá rodinným názvem *svokra*, ačkoli s partnerem nejsou manželé. Vendula se vyjádřila velmi jasně, že i přes výhody, které každodenní styk s tchyní přináší (tchyně například vaří nebo se stará o zahradu), preferovala by raději, kdyby se svojí reprodukční rodinou bydlela samostatně a byla prostorově vzdálená.

„Ja, keby som si mohla vybrať, tak radšej by som bola sama ako vo dvore, každý nech ma svoje súkromí a nikto nech sa o nikoho nestará. Ako napríklad keby svokra o dom bývala ďalej, je to zase iné, keď tu býva blízko. Všetko vidí, počuje...“

Vendula

4.2 Rodina orientační a reprodukční

Parsons rozděluje rodinu na orientační, do které se člověk narodí a vyrostle v ní a na reprodukční, kterou vytvoří společně s partnerem (Parsons 1937:129-150 in Singly 1999). V rozhovorech informátorky také rozdělují rodinu na tu „svojí“, ve které vyrostly a pak na reprodukční, do které zařazují partnera a děti. Orientační rodina zůstává informátorce emočně blízko i po tom, co sama založí novou, reprodukční rodinu. Rozšířenou rodinu tvoří všichni ti, kteří s nimi nebydlí v domácnosti, a styk s nimi není všední záležitostí. Jedná se

také o ty, kteří už mají své reprodukční rodiny, a vztah s nimi už není tak intenzivní, jako třeba býval. Tak je tomu například v rodině Zdeňky, která bydlí v rodinném domě společně se svojí orientační a reprodukční rodinou. Další příbuzní žijí taktéž ve Sklepné:

„*Jakože s tetama se scházíte jen na ty větší oslavy, svatby, pohřby?*“
„Ano, ano, iba tak, ale ináč nie...iba tak se zdravíme, čo nové, ale ináč ne.“

„*A myslíte si, že je to tím, že spolu nebydlíte?*“
„Nie, akože predtým sme sa stretávali samozrejme častejšie, napríklad aj zo susedmi akože chodili sme si na návštevy, kde sme my boly malé deti, ale už teraz jako je ta doba už...“

Zdeňka

Zdeňka dále říká, že v obci má mnoho dalších příbuzných, naznačuje ale, že k nim necítí příbuzenské pouto, ačkoli jsou to její pokrevní příbuzní.

„Starka tu bývá v dědině, moja, naša starka a starky, no a on už nežije, a jinak v dědině jsou, samozrejme mala dědina, prýbuzný jsme skoro každý nebo jako to mám vysvětlit.“

Zdeňka

Zatímco reprodukční rodinu informátorky chápou jako společnou se svým partnerem, orientační rodinu rozdělují na tu „svojí“ a partnerovu. Vlastní orientační rodina je pro ně rodinou blízkou a to nejen ve smyslu vztahovém, ale i prostorovém, jako je tomu například u Gity. Ta za emočně blízkou rodinu považuje orientační rodinu, která žije blízko – v tomto případě v obci, zatímco daleko (v jiném regionu), bydlí „ti ostatní“.

„Ako bližší rodinu, keď si tak vezmem ako z maminej, lebo z otcovej strany, čo máme bližší rodinu, tak jediné, čo mám blízko sú mojou rodičia, čo mám takhle blízko, aj ináč i my mame tak ďaleko sto kilometrov. Tu ostatní rodinu.“

Gita

4.2.1 Orientační rodina partnerů informátorek

Orientační rodina partnerů nebo manželů informátorek je obvykle vnímána jako vztahově vzdálenější, i když se mnohdy nachází ve stejné vesnici. Dle rozhovorů je to především proto, že informátorky nejsou s touto rodinou v tak přímém kontaktu a vztahy mezi nimi nejsou na takové úrovni reciprocity, jako je tomu s orientační rodinou informátorky. Neznamená to ale, že ji informátorky nezahrnují do své rozšířené rodiny.

Informátorka Barbora je s orientační rodinou svého přítele častěji v kontaktu než se svou vlastní orientační rodinou. Je to zejména kvůli podniku, na kterém se spolupodílí a malé prostorové vzdálenosti kterou mezi sebou mají. I díky tomu tuto rodinu přijala za vlastní. Ač se svým partnerem není oddána, nazývá členy partnerovi orientační rodiny

rodinnými názvy a reciprocita mezi nimi probíhá na vyšší úrovni, než je tomu u jejího otce a babičky ze sousední obce, kteří představují její orientační rodinu.

„Dobre sa ja, zo svokrou aj zo svokrom, dobre vychádzam. Hádám že neklamem...si myslím aspoň.“

Barbora

Vendula je s orientační rodinou přítele, díky sdílenému dvoru, také v častém kontaktu. Z jejího povídání na rozdíl od Barbory ale vyplývá, že by intenzitu vztahu raději omezila. Prostorová vzdálenost může také způsobit, že orientační rodina partnera není reflektována takřka vůbec. Například Zdeňka o rodičích a příbuzných svého manžela nemluvila vůbec.

4.3 Rodina jako psychická opora

I přes proměny tradiční rodiny v rodinu moderní, která se vyznačuje zejména poklesem důležitosti příbuzenských vztahů, má slovenská společnost blíže k ideálnímu typu tradiční společnosti, což se projevuje v rodině a větší orientaci na rodinné vztahy (Krivý 1993 in Danglová 2001). Jak dále Danglová píše, „ukazuje sa, že význam „komunity“, úsilie o kvalitu sociálnych vzťahov, založených na dôvere a územnej blízkosti, sa ani v situácii „moderného života“ na vidieku nevytráca“ (Danglová 2001: 101), přičemž kořeny této důvěry a blízkosti pramení ze vzájemné existenční závislosti dané povahou rurální kultury či rurálního životního stylu. I když práce na zahradě a starost o drobné zvířectvo hraje v činnostech aktérů stále velkou roli, od tradičního modelu rodiny se odlišují již zmíněnou péčí o děti, které se nesnaží pouze uživit, jejich cílem je vychovat z nich osobnosti a poskytnout jim bezpečí domova (Singly 1999). Přijímají model péče a výchovy dítěte, který má přispět nikoli k zapojení se do rodinného hospodářství, ale k možnosti individuální trajektorie, byť právě tento postoj odvádí mladou generaci z obce.

Díky emočně blízkým vztahům, které jsou zejména mezi členy nukleární rodiny, je psychická opora v rodině možná. Vzhledem k pevnému poutu mezi matkou a dítětem o kterém mluví Graeber (2012), jsou matky dětem, ale nejen jim, v rodině psychickou oporou, avšak i pro ně rodina v mnoha ohledech znamená emoční oporu s ohledem na nápor činností, který je na její roli vyvíjen. Matky reflektují, že členové rodiny jim obvykle s činnostmi pomáhají a mohou se na ně spolehnout. Ony pak mají čas, věnovat se povinnostem, které jsou spojené se zaměstnáním, nebo svým zájmům. Psychická opora je v rodinách přítomná nejen v praktické pomoci, ale také ve sdílení úspěchů a neúspěchů v různých etapách života členů rodinné sítě.

Pro informátorky je rozhovor na téma psychické opory velmi citlivou záležitostí, které přišlo na řadu většinou až na konec rozhovoru, kdy jsme se navzájem více poznaly. Bylo tomu i při úryvku z rozhovoru s paní Zdeňkou, která zdůrazňuje, že emoční stránka je v rodině stěžejní:

„Tak ja si myslím, že veľa rodín nefunguje, dobre, určite, sú tam problémy - závisť, už aj v rodine, potom že nekomunikujú spolu určite, nerozprávajú sa, nie je to tam potom také citové, že vychladnú hej, že nepestujú si ty vzťahy, čo ešte také... veľa je takých rodín, veľa. (...) My si pomáhame, vo všetkom sa porozprávame, keď má niekto nejaký problém, tak to riešime spoločne, hocijaký problém.“

Zdeňka

Opora v rodině je vzájemná, stejně jako jiné služby, které si blízcí příbuzní poskytují, ať jsou materiální nebo nemateriální povahy a probíhají na principu reciprocity.

5 ROLE V RODINĚ

Lidé, jejichž substituční strategií bylo zemědělství, byli dříve vzhledem na charakter svého zaměstnání připoutáni k obci a jejímu okolí a často zde žili z generace na generaci. Vesnice byla propojena sítí příbuzenských, pseudo-příbuzenských a sousedských vztahů a tato síť hrála v životech lidí velkou roli. S přechodem k moderní rodině se lokální společnost, odvozená od spleťtých vztahů několika rodin proměnila v rodinu s individualizovanými a uzavřenějšími vztahy (Kandert 2004). V důsledku těchto změn se rodina stala intimnější, nezávislá a více autonomní (Singly 1999).

V důsledku vývoje, od druhé poloviny 20. století, se změnil charakter národních – státních ekonomik. Zemědělská výroba se stala intenzivní, uvolnily se pracovní síly ve prospěch průmyslu a služeb. Lidé se stali závislí na městě nejen správně, ale také ekonomicky. V procesu urbanizace část obyvatel vesnice za prací dojížděla, mnoho obyvatel odešlo do měst natrvalo. Lidé se přemístili do měst kvůli komfortnějšímu životu (Danglová 2001). Jednota místa produkce a sociálních vztahů, která byla pro klasické rolnické komunity příznačným rysem, přestala platit. Vesničané se stali závislí na městě. Současné globalizační procesy, které dále podporují toky lidí, zboží, peněz a idejí, umisťují vesničany i do prostorů mimo národní ekonomiku. Dochází k cirkulační migraci do zahraničí z důvodu zaměstnání a finančního zajištění rodiny, přičemž práci v zahraničí přijímají také ženy.

Oba tyto trendy (závislost na městě a práce v zahraničí) mají vliv na podobu rodiny a její strukturu. Má to dopad nejen na pocity blízkosti a vzdálenosti, ale také na provoz rodiny, genderové role a balancování mezi rodinou a prací. Dojíždění do práce, která není v místě bydliště je totiž časově náročná záležitost, nevyjímaje případy transnacionálních rodin, ve kterých pracující rodič v zahraničí delší dobu pobývá a činnosti, tradičně s jeho rolí spojené, musí vykonávat někdo jiný (Sotelo 1997 in Mohylová, 2013). Problém balancování mezi rodinou a prací se týká zejména matek, kterým se ve své práci věnují. Všechny tyto trendy se prolínají do rolí v rodině.

5.1 Role v rodině ve Sklepné

V tradiční formě rodinného života panují jasně stanovené role členů domácnosti, ke kterým mají rodiny ve Sklepné i přes podstatné změny stále blízko (Krivý 1993 in Danglová 2001). Otec pracuje mimo rodinu s cílem ji zabezpečit a matka pečuje o domácnost a vychovává děti, to vše citlivě k potřebám ostatních. Děti manželského páru chodí do školy, připravují se na budoucí povolání a dle možností se podílejí na domácích pracích. V tradiční rodině každý přijímá svojí roli a rodina vytváří bezkonfliktní a harmonické prostředí. Skutečnost začala být jiná od konce 60. let, kdy se zvýšil počet rozvodů, nemanželských dětí a zaměstnaných žen (Ondřejkovič, Majerčíková 2006).

V této práci se budu věnovat zejména roli matky a dále rolím dalších příbuzných, kteří do role matky zasahují anebo se podílejí na mezigenerační reciprocitě. To je nejčastěji partner nebo rodiče informátorky a partnera. Dále se zmíním i o roli státu, který do povinností role matky může také značně zasahovat.

5.1.1 Dvojí břemeno a role matky

Ještě v polovině 20. století nespočívala role mnohé vesnické ženy jen v péči o domácnost, ale i v práci na vlastním hospodářství. Žena nesla dvojí břemeno povinnosti starat se o děti i o zemědělský provoz a svůj čas tomu musela plně přizpůsobit. Úkoly byly rozděleny dle fyzické síly ženy. Ty, co byly při síle, pracovaly na poli a druhé (šlo mnohdy ještě o děti a mladé dívky) zůstaly v domácnosti, nicméně ani následný vývoj vesnické ženě neulehčil. „Feminizace trhu práce, která proběhla ve druhé polovině 20. století, má tíživé dopady na tradiční model rodiny, ve které zastává žena funkci pečovatelky, a tím se vyostřuje problém harmonizace rodiny a zaměstnání“ (Kotýnková 2012: 38). Matka dnešní doby tak řeší podobný problém dvojího břemena, místo obdělávání pole ale řeší skloubení svého zaměstnání a rodinných povinností (Možný 1990).

Ačkoli v současnosti některé z povinností ženy/matky může přebírat stát, resp. jeho instituce, stále jí zůstala část povinností, které jsou spojeny s rolí matky v tradiční rodině. Oproti tradiční rodině se matka již tolik nepodílí na zemědělském provozu, chodí ale do zaměstnání, čímž se podílí na finančním zajištění rodiny. Vlastní zaměstnání jí také umožňuje mít svůj, mužem nekontrolovatelný zdroj příjmu, na rozdíl od doby tradiční rodiny je tedy více nezávislá (Singly 1999).

Informátorky ve Sklepné svojí roli definují primárně ve dvou oblastech, které tvoří dvojí břemeno, o kterém píše Možný (1990). První oblast se týká péče o dítě/děti a chod domácnosti, druhá je podílení na finančním zaopatření rodiny. Práce na zahradě je pro matky okrajovou záležitostí.

Zaměstnání komplikuje a přidává na časové i fyzické náročnosti všech zmíněných povinností. Dle rozhovorů je kromě státu matce nápomocno právě příbuzenstvo - s péčí o domácnost a děti informátorkám pomáhá nejčastěji babička, s prací na zahradě a ekonomickým zajištěním rodiny pomáhají partneři informátorek nebo rodiče páru.

5.1.1.1 *finanční zajištění*

Ženy ve Sklepné se s rolí matky pečovatelky a živitelky identifikují. Z již zmíněného výroku informátorky Žanety je zřejmé, že i ona se zapojuje do finančního zaopatření, chodí do zaměstnání a k tomu pečuje o děti a domácnost:

„Plus ešte platit' požitky? Poistky a ja neviem čo, da čo príde do toho ešte, to je no... No a ja toho veľmi nezastanem, pri tých našich platoch.“

Žaneta

5.1.1.2 *péče o dítě*

Žanetě v povinnostech pomáhá její partner a matka. Informátorka Anna žije bez partnera a s povinnostmi jí pomáhá její matka a sestra, se kterými bydlí. Anna se s rolí pečovatelky identifikuje, má starost o finanční zajištění a bezpečí svých dětí. Během druhého stěhování od partnera měla starost o to, jak to její dvě dcery snáší.

„Akože aj tak bolo, že ma i vyhodil, zas som šla k nemu, potom zas ma vyhodil. Ja tiež potrebujem, aby i deti sa mi ustálili, nie raz tam byt a raz tam.“

Anna

5.1.1.3 práce na zahradě

Práce na zahradě jsou přidělovány rodičům a partnerům informátorek, větší část práce pak zastávají muži a to i kvůli tomu, že nepečují o domácnost a děti a na práci v zahradě tak mají více času. Pokud se v rodině nevyskytuje muž, jako je tomu pouze v případě Anny, práci zastanou ženy – Anna a její matka. Přestože Anna bydlí ještě se sestrou a jejím synem, sestra chodí do zaměstnání a na práci na poli jí zřejmě nezbyvá čas.

„Tak sestra chodí do roboty, ráno v piatej chodí. Ja som v robote tiež, keď nie som v robote tak záhrada.“

Anna

Informátorka Vendula se také zapojuje do práce kolem hospodářství. Matka jejího partnera chová hospodářská zvířata a Vendula s partnerem jí pomáhají.

„Máme sviňu, 30 kačíc, 20 sliepok a 15 moriek a to svokra robí, ale keď je treba našrotovať, čistiť alebo niečo, tak ako že s tým, to my robíme. Ale chováme akože spoločne aj priateľovej sestre, ktorá tu vedle bydlí. Tak ona (*svokra*) to chová tak spoločne pre nás všetkých.“

Vendula

Kromě Anny a Venduly informátorky většinou přisuzují práci na zahradě svým rodičům a partnerům, ony samy se do prací na zahradě zapojují málokdy. Proč tomu tak je, vysvětluje paní Zdeňka se sestrou Marií:

„Takže my veľmi čas nemáme kvôli deťom, takže väčšinou mama, otec, môj manžel pomáha se záhradou, samozrejme a aj my, keď vieme. Ale to sa musí akože vystriedať akože dajú na deti pozor niekto, samozrejme, že nevieme. My väčšinou nie sme v záhrade, my už nie sme ta generácia, záhradná. Nie, už nie ...“

(*sestra:*) „Áno“

Áno, ale samozrejme máme veľkú záhradu, máme tu a tam i vzadu, áno. Takže pestujeme všetko, všetko.

Takže spíš muži se o to starají?

„A skôr mama. Aj muži aj mama.“

Zdeňka a Marie

Jak je z úryvku rozhovoru se Zdeňkou a Marií patrné, ani jedna se s prací na zahradě neidentifikuje a práci přenechávají ostatním. Nejedná se zde o genderové rozdělení rolí, protože jejich matka na poli pracovat může, jde spíše o problém postmoderní doby, ve které práce na pozemku nepatří do hlavních povinností matek na vesnici. Matky s prací na

zahradě pouze vypomáhají, většinu ji ale zastanou rodiče informátorky nebo partnera, popřípadě partner.

S rolí matky v rodině jsou součinní další aktéři – především příbuzní a stát, kteří jí v některých oblastech mohou zastoupit. Matka ze své perspektivy chod rodiny a součinnost dalších rolí řídí.

5.1.2 Role státu

Stát přebírá funkce, které patřily rodině: ochrana a starost o děti (od gravidity po ukončení školní docházky, resp. dovršení plnoletosti), péče o staré a nemocné, volnočasové aktivity, ochrana před negativními sociálními vlivy, institucionalizace demokratických hodnot nebo vznik nových sociálních norem i v legislativě (Ondřejkovič, Majerčíková 2006). Vzhledem k tomu, je rodina více závislá na veřejné sféře.

Z rozhovorů s informátorkami je zřejmé, že stát u nich hraje roli zejména, co se týče péče o děti. Stát se na péči spolupodílí zejména tím způsobem, že poskytuje vzdělání a předškolní výchovu, při časově náročném zaměstnání rodičů. Zátěž výchovy a péče o děti je rozložena a nestojí už tolik na rodičích samotných. Důsledkem toho je ale i menší potřeba podpory od příbuzných, sousedů a závislosti dětí na rodičích a žen na jejich partnerech (Singly 1999).

Kromě péče o děti, je stát ve Sklepné nápomocen i po finanční stránce. Informátorka Zdeňka je na rodičovské dovolené, kterou jí platí stát, paní Gita si hledá práci a během toho je na podpoře a paní Anně stát přiznává dávky, protože Anna je samoživitelka a příspěvky na děti od otce nedostává:

„Mal by mi (*otec dcer*) výživné na ne platit', ale mi nedáva, to mi úrad práce dáva náhradu. On je tam na úradoch, akože i exekúciu že má. Úrad s tím nič nerobí. To čo mi on má dávat', mi to dáva úrad práce. Akože mi je to jedno hej, že mi nedá, lebo ja to dostanem akože od státu, jen že s nim potom čo bude, neviem. Lebo on to štátu bude musieť vrátiť akože.“

Anna

Státní aparát je schopen pokrýt skoro vše, což zabraňuje rozvíjení neformální reciprocity ve společnosti a především mezi generacemi (Šefrnová 2009). singly (1999) navzdory tomu ale píše, že povaha mezigeneračních vztahů v současnosti je citová podpora a Hamplová dodává, že význam mezigeneračních vztahů naopak roste (Hamplová 2012).

5.1.3 Role otce

V rozhovorech s informátorkami se o roli otce v rodině mluvilo zřídka, a když, tak většinou ve spojení se zaměstnáním, prací na zahradě a dětmi, neboť role otce legitimizuje vztah k dítěti. Roli otce v rodině informátorky netematizují pravděpodobně kvůli tomu, že naplňuje očekávanou genderovou roli a není třeba se o tom zmiňovat, jejich role v rodině je vnímána jako samozřejmá. Informátorky se o otci zmiňovaly pouze v případě, že jeho role nefungovala dle očekávání, například pokud byl vztah informátorky a otce dětí problematický, měl za následek finanční problémy nebo negativní pocity. Dalším důvodem může být, že péče o děti a domácnost je čistě ženská doména a muži jsou mimo tento prostor a proto se o nich informátorky v rozhovoru nezmiňovaly. Ve vztahu ke své roli informátorky na otce spoléhají zejména s pomocí finančního zajištění rodiny, prací na zahradě a garancí dítěte.

Vzhledem k tomu, že z rozhovorů ani z pozorování nemám dostatek dat a otcové nespádají do mého vzorku, netroufám si jejich roli v rodině analyzovat. Při návštěvách jsem se s partnery informátorek neselektovala, většinou nebyli doma. Výjimkou byli manžel paní Luciy, u které jsem byla až kolem sedmé večer a její manžel byl tou dobou už doma a do rozhovoru se aktivně zapojoval. Dále jsem se setkala s manželem informátorky, která nakonec domluvený rozhovor odmítla a na domluvené setkání místo sebe poslala svého manžela.

5.1.4 Role babiček

„Studie dokládají, že vzájemná podpora a solidarita mezi generacemi je stále silná a že význam mezigeneračních vztahů naopak roste“ (Bengtson 2001, Hank, Buber 2009 in Hamplová 2012:111). Dle rozhovorů je nejintenzivnější výpomoc mezi dcerami (informátorkami) a jejich matkami (babičkami). Babičky informátorkám často stojí po boku, disponují zkušenostmi, které dcerám předávají a dcery na ně spoléhají. Samozřejmě záleží na zaměstnanosti, věku a zdravotním stavu babiček, dle toho a také dle potřeb rodiny, babičky vykonávají svojí funkci (Igel, Szydlik 2011 in Hamplová 2012). Intenzita výpomoci babiček dcerám je závislá na zaměstnání matky a dostupnosti služeb státu, přičemž ekonomicky aktivní rodiče se k prarodičům obracejí pro pomoc častěji, než ti, kteří nechodí do práce a jsou například na rodičovské dovolené (Hamplová 2012).

Výpomoc babiček je dle mého výzkumu nejvíce spojena právě s péčí o děti a domácnost: hlídání dětí, vaření, uklízení, a místy i s péčí o zahradu. Další neméně cennou službou, kterou babičky poskytují, je předávání zkušeností a psychická podpora.

Pouze dvě ze všech mých informátorek, Barbora a Lucia, nevyužívají zavedené role babiček, o které mluví Hamplová (2012). Barbora se svojí matkou nevyrostala a nestýká se s ní, zde ale forma této výpomoci funguje s matkou jejího partnera.

Rodiče Luciy už zemřeli, oproti Barboře ale získává jen velmi mizivou podporu od matky jejího manžela, která občas pomůže na zahradě, ale děti odmítá hlídat. Z úryvku rozhovoru s Luciou je také patrné, jak je vaření opravdu z velké části přisuzováno právě babičkám.

„A tak nám nikto nepomáhal, ani nič, že by robil... Sem tam mama príde pomôcť, ale nie s deťmi, s deťmi nie. V záhrade tuto, keď je, ale ináč nie, ináč, že by dačo navarila nebo dačo, to nie. Nič takého.“

Lucia

Roli babičky může suplovat i jiná ženská příbuzná, popřípadě sousedka. Právě Lucia má blízký vztah se švagrovou, navíc rodačkou, která se zapojuje do provozu rodiny a přebírá část péče o děti. Podobně je tak zapojována i jejich sousedka. Podobnou roli přijímá i sestra Renáty. I zde může být důvodem absence babičky, která je zapojena do cyklické migrace. Nicméně Renáta opět tuto pomoc sestry nereflektuje.

5.1.5 Role sousedů

I díky poměrně vysoké sdílené stabilitě obyvatelů vesnic si venkov uchoval některé „tradiční“ rysy života v lokálně uzavřeném prostoru a v sociálních sítích, které jsou tvořeny rodinou, příbuzenstvím a sousedstvím (Danglová 2011). I dle Kužela (2003) hraje v současné době sousedství svojí roli. Dvě informátorky ve svém vyprávění zmínily sousedy, se kterými jsou v kontaktu a vypomáhají si. I v tomto případě se jedná o nahrazení rolí, které bychom za běžných okolností připisovali příbuzným. Anna a Lucia nemají ve vesnici širší rodinu a proto se obracejí právě na pomoc sousedů, pokud se jedná o pomoc na zahradě, s nákupy nebo s hlídáním dětí. Co se týče péče o děti, babička tuto roli nezastane a Lucia se spoléhá na pomoc švagrové a sousedky:

„My nemáme rodiča, ma mama zomrela, otca nemám. Jemu (*manželovi*) otec zomrel a mama...mamu má ešte ve meste.“

A hlídá vám děti třeba?

„Babičky nemáme, máme iba dobrú susedu, túto vedľa, tak tá nám postráži. A pák máme túto manželova brata manželku, neviem estli ju znáš.

Lucia

V prípade Anny funguje vzájomná susedská výpomoc kolem hospodárství. Dále jim susedé pomáhajú s nákupmi - ve meste jim nakupujú ťažké veci a odvezou autem, aby je nemusely vozit autobusom.

„Tak keď furt sa niečo nájde, taká robota. Týmto susedom chodievame do sena pomáhať hej. My akože pomáhame si medzi s sebou, každý akoby no. (...) a keď máme akože veľa veľký nákup, tak tu sused má auto a poprosíme, že to chceme, lebo to tak on nám donesie akože. Lebo my voštinou akože keď my berieme múku, tak hneď desať kilo zoberáme a také veci nám môžu vziať, viacej.“

Anna

5.1.6 Role dēdečků

Zatímco babičky zastávají činnosti tradičně spojené s mateřskou rolí, dēdečci zastávají spíše roli otcovskou a vypomáhají s činnostmi, které jsou s ní spojené. Kromě toho, že zastávají práce na zahradě a kolem domu, jsou nápomocni i s péčí o děti – ve Sklepné jsem se setkala se třemi případy, kdy nahrazují chybějící roli otce nebo partnera v rodině.

Jedná se o rodinu Terezy, Renáty a Gity. Tereza bydlí se svojí dvanáctiletou dcerou u rodičů. Otec dcery bydlí v Maďarsku a Tereza s ním není v kontaktu, ač by chtěla, ale on dle jejích slov nejeví žádný zájem a neplatí alimenty. Dēda její dceři otce z části nahrazuje.

„Tak ti poviem, že otec ako keby i ju mal za dcéru... tak ju berie vieš. Ako by mal dcéru, hej...“

Starký je všetko tak ti poviem...starký je všetko, ako náhrada za otca, hej, tak. Nemá otca, má starkého. Starký je všetko. Spolu sa hrajú futbal, hrajú vonka. A berie ju všade, kde idu: do Maďarska na nákupy, časopisy kupuje, všetko.. kupuje, všetko, všetko, všetko kupuje.“

Tereza

Renáta se před devíti lety rozvedla a než se setkala se svým nynějším přítelem, oporou jí byl právě její otec, který jí pomáhal, když měla dvouletou dceru.

„Tak my sme tam bývali (*u rodičů*), takže dcéra bola s nimi a mamina robila už aj v tom čase v zahraničí, takže ocko bol doma. Keď som sa rozviedla, tak vlastne on bol ten chlap (*řečeno důrazně*), čo mi v tom čase pomáhal, kým som sa nedala do kopy s priateľom. Takže on nás vozil ráno do jesličiek, do škôlky, ak som potrebovala tak on šiel pro ňu, či že ona starého otca má strašne rada... Vlastne to je môj vzor, ja sem s tým, jak nás vychovali rodiča spokojná a snažím sa vlastne vychovávať svoju dcéru tak isto.“

Renáta

Gity rodina zažila pred čtyrmi lety nešťestí, Gity bratr spáchal sebevraždu. Gita vypráví, jak syn zesnulého bratra, kterému je nyní třináct let, jezdí z blízkého města za svými prarodiči a jeho děda a další příbuzní mužského pohlaví mu nahrazují roli otce:

„Akože švagríná, oni bývali ve meste, tam bývali. No aj spolu akože, ešte keď bol brat, ešte keď žil, tak spolu bývali ve meste, v činžiaku zo začiatku, keď sa zobrali, tak bývali pri našich hore, lebo naši majú veľký dom, takový dvojposchodový, mali celý byt sami, tak mladi boli najlepšie sami, tak - *chceš hombat. A dyť ťa veľa hombám (na dceru)*. Tak šli do mesta, byt v činžiaku si tam kúpili, a tak švagríná tam zostala bývať s malým. Oni tam bývajú, ale chodí sem každý víkend. Lebo zase si myslím, že jemu chyba ta mužská stránka, doma ako otca nemá, tak dedo. Lebo keď je tu, tak je iba len z dedou nebo s bratou, akože zo strýcom. Takže pravim, ale chodí on, chodí, na prázdniny, celé prázdniny.“

Gita

5.2 Rodina a zaměstnání

Rodina je jednotkou spotřeby, výroby a sociální reprodukce, která zajišťuje ekonomický a sociální kapitál (Torsello 2005). Již bylo zmíněno, že matky se v dnešní době potýkají s dvojitým břemenem a kromě toho, že se starají o rodinu, chodí také do zaměstnání a přispívají do rodinného rozpočtu (Možný 1990).

Ve studii se ukázalo, že klíčovou roli v pozici matky v rodině a její očekávání spolupráce, podpory a reciprocit hraje její postavení v zaměstnání. S ohledem na vzorek zde popíšu tři případy, kde se dilema mezi prací a rodinou vyjednává.

Barbora o zaměstnání ve spojení s rodinou začala mluvit téměř okamžitě, protože pracuje v rodinném businessu a jak sama říká, v rodině je zároveň také v práci. Vzhledem k tomu, že s přítelem a jejich dcerou bydlí v objektu, ve kterém zároveň také pracuje, tento prostor rozděluje na osobní a pracovní. Dolní část je pracovní, kterou od té osobní části dělí schody do prvního patra, kde se nachází byt, ve kterém rodina žije. Její přítel a další příbuzní jsou zároveň její spolupracovníci a hovory kolem práce jsou mnohdy hlavním tématem rozhovorů, čemuž jsem byla často přítomna. Pokud je Barbora hodně pracovní vyčerpána a nemůže se věnovat své dceři, odveze ji k babičce.

„Tak ako že v tejto rodine tu ja som, akože aj práci. Takže prácu s rodinou to nemôžeme miešať hej, napríklad toto zvykneme tak oddel'ovať. Len malo času čo nám zostava na rodinu, to si tak říkám, keby no. Skúšame to využiť tak, aby sme strávili viac času s malou proste, dobre sa vychádzame my. Mame problémy, ale to všetko ide s prací. Akože v rodine my nemáme problémy žiadne také, že problémy. Kvôli práci zvykneme, že také hádky menší, väčší, alebo niečo, ale proste je to ťažké tak rozdeliť prácu. Nahore sem

akože doma, keď prídu dolu, už sem akože v práci. Je to treba rozdeliť. Je to ťažké. Je to ťažké.“

Barbora

Druhým prípadem je pani Žaneta, ktorá pracuje jako prodavačka masných výrobků ve městě. Jak sama říká, práce jí bere plno času a je časově náročná. Finance s přítelem investují do domu, který stojí hned vedle a do kterého se s dětmi přestěhují, až budou mít dostatek peněz na to, ho opravit. Vzhledem k tomu, že pani Žaneta se svojí reprodukční rodinou zatím sdílí domácnost společně se svojí matkou, svůj čas může práci věnovat, protože matka jí v její roli zastoupí a obstará děti a vaření. Žaneta tak využívá rodinné sítě, která jí napomáhá k tomu, věnovat čas svému zaměstnání.

„Keď som doma ja, tak sa samozrejme tiež starám, ale voštinou som v práci. Buď som tam celý deň, od peti do peti, v práci, alebo mam poobednú alebo krátku takže... ale voštinou mamina, lebo ona je doma stále. Ona aj všem vari a všetko.“

Žaneta

Třetím případem je pani Zdeňka. Delší čas pracovala v zahraničí, v době mého výzkumu bylo její první dceři přibližně pět let a s druhou dcerou byla právě na rodičovské dovolené. Vzhledem k tomu, že bydlí se svými rodiči a manžel je v roli živitele rodiny, Zdeňka využívá rodinné sítě, která jí umožňuje trávit čas naplno s rodinou.

Na těchto třech případech je zřejmé, jak informátorky dilema práce a rodiny řeší. Rozdělení času mezi rodinu a práci je každodenní starostí Barbory a Žanety, které se díky pomoci rodinných příslušníků mohou věnovat svému zaměstnání, aniž by to ohrozilo chod rodiny. Pani Zdeňka se plně spoléhá na rodinnou solidární síť a na businessu není závislá i proto, že stát částečně saturuje její finanční potřeby.

6 RECIPROCITA

6.1 Činnosti v rodině

Provoz rodiny si vyžaduje zejména uspokojení potřeb všech svých členů, neboť kvůli tomu se lidé také sdružují (Malinowski in Keller 2012). Aby organizace rodiny běžela bez problému, je potřeba obstarat několik oblastí - domácnost, péči o děti nebo nemohoucí rodiče, finanční zajištění, péči o dům, zahradu, drobné hospodářské zvířectvo a v neposlední řadě také oblast psychické opory a jistoty. Tyto oblasti jsou rozprostřeny mezi členy rodiny, kteří si vzájemně vypomáhají. Dle Pitrouťové se pomoc v rodině vyskytuje zejména u těchto

úkonů: hlídání dětí, pomoc matky nebo tchýně v domácnosti, příspěvek na bydlení, dárky a různé další výpomoci (Pitrouťová 1977 in Singly 1999). Danglová (2001) v kontextu života na vesnici dále zmiňuje také zemědělské práce nebo práce kolem domu. Tyto činnosti příbuzní vykonávají na základě reciprocity. Dle mého výzkumu jsou to vztahy, které reciprocity umožňují, neboť reciprocity bez důvěry, která je v rodinných vztazích očekávána, není efektivní. Vztahy se zároveň díky reciprocity udržují. O činnostech, které se vyskytují v rodinách žijících ve Sklepné je pojednáno v následující kapitole.

6.2 Reciprocity ve Sklepné

Reciprocity je hlavním výzkumným problémem mé práce a směřuji k němu všechny mnou na začátku položené výzkumné otázky. Reciprocity jakožto vzájemná výpomoc zahrnuje praktiky, které překračují účel ekonomického zisku.

Reciproční praktiky udržují síť vztahů spojující členy komunity a vytvářejí mezi členy vzájemnou důvěru. Reciprocity je tedy nástrojem, který ustanovuje vztahy skrze činnosti a to nejen v rodině, na kterou se zde zaměřuji. Reciproční vztahy se vyskytují i mezi přáteli nebo sousedy (Torsello 2005). Ačkoli Torsello píše, že reciprocity ustanovuje vztahy, já se dle mého výzkumu domnívám, že často právě vztahy v rodině jsou počátkem reciprocity (srov. Graeber 2012).

Reciprocity je symbolickou směnou, která se od té ekonomické liší cenou. „Mauss popisuje směnu darů jako nesouvislou řadu velkodušných činů; Lévi-Strauss ji definuje jako strukturu, jež směnu přesahuje, jako strukturu reciprocity, kdy jeden dar vede k proti-daru“ (Bourdieu 1998:122-123). Zatímco v obchodních věcech, které jsou ustanovovány na základě kontraktu „něco za něco“ panuje kalkulace, reciprocity je koncept vázaný na dar (Bourdieu 1998). Mauss (1999) v Eseji o daru píše, že darovat něco je teoreticky založeno na dobrovolnosti, i přesto se ale očekává akt proti-směny. Ve skutečnosti to znamená povinnost opěťovat dar předešlý, přičemž za darem se může skrývat jak materiální předmět, tak například práce nebo služba. Jedná se o „systém totálních závazků“ (Mauss 1999:13), který je sice založen na principu dobrovolnosti, zároveň ale také na zdvořilosti, resp. závazku, dar dávat, přijímat i oplatit.

Jak později doplňuje Bourdieu, dar vytváří povinnost a způsob, jak si někoho zavázat a přimět ho k tomu, aby akt opěťoval. Tento systém je vázán zákazem explicitnosti a patří mezi tzv. „common knowledge“, tedy kolektivní vědění nebo sebeklam, který si jedinci zdvořile nepřiznávají. Aby k takovému aktu došlo a povinnost oplatit dar byla promlčena,

hraje zde roli časový interval, jakožto clona mezi těmito úkony, které k sobě zdánlivě nemají patřit (Boudrieu, 1998:122-126).

V této práci se zaměřuji zejména na reciprocitu v rodině, na role a činnosti, skrze které reciprocita funguje.

6.2.1 Reciprocita v rodině

Utváření vlastní společenské sítě jedince začíná v rodině v průběhu socializace, kdy se dítě učí schopnosti vzdát se něčeho příjemného ve prospěch někoho jiného. Jsou to tedy nejbližší rodinní příbuzní, kteří nás učí, jak reciproční sítě fungují a tento model pak sami rozšiřujeme na své přátele a blízké osoby (Nakonečný 1996 in Šefrnová 2009), podobně, jak to popisuje informátorka Zdeňka, když jsme se bavily o tématu pomoci v rodině:

„Teoreticky ja si myslím, že to záleží od malička, ako vychováme svoje deti, potom naše deti tak vychovajú aj ich deti.“

Zdeňka

Příbuzenství bylo vždy nejstabilnějším zdrojem pomoci, reciproční síť je založená na dlouhodobých vztazích a právě rodina je prostředím, kde se reciprocita vyskytuje primárně (Maddox, P.Lawton, 1993). Reciprocita je tak vázaná na intenzivní emoční vztahy, které jsou podmínkou pro fungování systému vzájemné pomoci.

I když se v této práci soustředím na reciprocitu v rodině, je třeba poznamenat, že se může vyskytovat i v jiných typech vztahů, než v těch, které jsou pokládány za vztahy rodinné. Reciprocita může probíhat například v kamarádských skupinách nebo v sousedství - tam, kde jsou zachovávány určité normy chování, které obsahují důvěru, zdvořilost a otevřenost (Torsello 2005).

6.3 Důvěra

Reciprocita je ideou ekonomiky morálky. Stojí na předpokladu recipročních norem, mezigeneračních povinností podpory primárních skupin, sdílení trhu a rolí v domácnosti (Maddox, P.Lawton 1993). Reciprocita je tak jakousi normou morálního chování, které je spojováno s otevřeností, zdvořilostí a vzájemností. Aby takový systém mezi lidmi mohl fungovat, je potřeba, aby byly reciproční vztahy založené právě na důvěře.

Reciprocita nebuduje vztah pouze na základě pocíťovaných závazků, ale také vytváří důvěru mezi účastníky směny služeb a laskavostí. Reciprocita je ovšem zároveň závazek,

který činí jedince závislého a poutaného k druhým, neboť skrze takový akt se vytváří povinnost službu oplatit, jak o tom mluví Bourdieu (1998). Reciprocita situuje jedince v síti rodinných vztahů a upírá mu část jeho autonomie, které se ovšem pro důvěru dobrovolně vzdává (Torsello 2005).

V rozhovorech s informátorkami jsem se k tématu opory a důvěry dostávala velmi těžko i z důvodů toho, že jsme měly velmi málo času se navzájem poznat a nemohly si mezi sebou vybudovat právě důvěru, která je pro otevřené rozhovory o emocích a pocitech tak potřebná. Informátorky o svých pocitech mluvily zřídka, i tak šlo ale vyzozorovat, jak jim na rodině záleží a že důvěrné a blízké vztahy pečují. Stejně jako ony jsou oporou, zejména svým dětem a rodičům, rodina je oporou i pro ně samotné.

Zde bych chtěla připomenout již na začátku zmíněnou citaci Zdeňky, která popisuje jak u nich v rodině vzájemná důvěra a pomoc funguje:

„Akože snažíme sa, boly sme tak vychovaný, to je ta výchova já si myslím, rodina je všetko teoreticky hej. Takže si pomáháme, vo všetkom sa porozprávame, keď má niekdo nějaký problém tak to riešime spoločne, hocjaký problém.“

Zdeňka

Barbora se oproti tomu dostala do situace, kdy byla členem rodiny zklamána a s tím také ztratila důvěru k celé rodině. Od té doby rodinu nevnímá jako psychickou oporu a pomoc s problémy, které ji trápí. Vše se snaží vyřešit si sama, nanejvýš se o tom zmíní svému přítelovi, což by zřejmě ani nezmínila, kdybych se konkrétně na něj nezeptala.

„S otcom mame akože, dobrý vzťah mam, o všetkom sa rozprávame. Len tie moje problémy na nej nedávam. Tak si je nechávam pro seba, ja si je s nikým neprekonzultujem.“

Ani s přítelem?

„ S ním ba hej, to v noci. To v noci zvykneme, keď nemôžem spať tak pokecáme, ale voštinou si to tak v sebe zvyknem že...dát si do poriadky veci, ale nezvyknem. To už také veci sme dohrali že jeden druhý sa veľmi dôveroval, akože zo švagrinou som sa perfektne vychádzala, sme sa rozumeli všetko, len stalo sa niečo čo sa obrátilo proti mě. Tak od tej doby som povedala že nie, nikomu nič, keď ani o vlastnej sa nemám toľko dôvery.“

Barbora

6.4 Mezigenerační reciprocita

Rodina je jednotka, která je postavená na důvěrných vztazích, které umožňují spolu sdílet vzájemnou pomoc, potravinové zdroje nebo půdu (Skupnik, 1998), což se děje také

mezi generacemi. Díky prodloužené délce života vzniká tzv. sendvičová generace, u které dochází k možnosti trávení života několika generací najednou a k vyjednávání vztahů mezi členy generací v rámci jedné rodiny. Dospělému člověku se běžně může stát, že se stará jak o vlastní děti, tak zároveň i o své rodiče. Dlouhověkost má vliv na delší manželství, dlouhotrvající vztahy rodinných sítí nebo delší období prázdného hnízda (Ondrejko, Majerčíková 2006). Jednoduše řečeno, lidé jsou spolu delší dobu, než bylo dříve zvykem a to se odráží i na recipročních strategiích – příbuzenský systém se tvoří dle změn a potřeb členů skupiny a stejně tak statusy a role se dle dynamiky skupiny mění nebo ruší. Příbuzenská reciprocita se děje uvnitř a napříč generacemi, ve vztazích rodinných skupin, kde se také reciproční vztahy snadněji utváří. Děti vyrůstají mezi těmito mezigeneračními vztahy a postupně se začleňují do vzájemných výměn (Maddox, P. Lawton 1993).

Ve Sklepné jsem se setkala s mezigenerační reciprocitou zejména mezi dvěma generacemi, mezi generacemi rodičů a dětí. Děti v tomto případě označuji informátorky a jejich partnery.

6.5 Reciprocita ze strany rodičů matky

Ve Sklepné je na fyzickou práci kladen stále velký důraz. Rozšířená rodina se podílí na procesu samozásobitelství, členové rodiny se dělí o práci na zahradě, kde pěstují ovoce a zeleninu a v některých případech se starají i o drobné hospodářské zvířectvo, popřípadě prase. V těchto činnostech se projevuje proces mezigenerační reciprocity.

Kromě práce v zahradě se členové podílí na činnostech v domácnosti, konkrétně na vaření, uklízení, praní a péči o dítě, i zde se mezigenerační reciprocita objevuje.

6.5.1 Domácnost

Mladé ženy reflektují, že za vedení domácnosti a péči o děti, popřípadě nemohoucí členy rodiny, se cítí zodpovědné ony. V některých případech zodpovědnost sahá i do starosti o finanční zajištění rodiny. Činnosti v domácnosti konkrétně znamenají zejména vaření, praní a uklízení obývaného prostoru. O tom, jaké činnosti doma zastane, hovoří Barbora:

„Ale ešte zvyknem, že po práci som včera prala štyri pračky. Do polnoci som vykvačkávala. Malou som uložila spať a ja som šla ďalej, lebo rizoto som ešte musela spraviť, lebo dneska by som to nestihla.“

Barbora

6.5.2 Vaření

Vaření je běžnou součástí dne v domácnosti. Značnou část pomoci v domácnosti zastávají matky informátorek, popřípadě jejich tchyně. V případech, kdy žijí společně s informátorkou, vaření obstarávají převážně ony. Je tomu tak i v případě rozdělených domácností v jednom domě. Matčinu roli spojenou s vařením babičky přejímají, zejména pokud je informátorka zaměstnaná. Je také obvyklé, že informátorka se svojí matkou nebo tchyní vaří dohromady, nebo se střídají, podle toho, kdo má zrovna čas. Touto činností matky svým dcerám předávají i zkušenosti, které s věkem získaly.

Tak to chodí i u Zdeňky, která společně s reprodukční rodinou obývá prostor se svými rodiči, babičkou a toho času i se sestrou. I když mají rozdělené domácnosti, pro všechny vaří především její matka, ve své kuchyni, kam jí občas chodí pomáhat.

„Hm, má to aj výhody aj nevýhody. Výhody to má v tom, že my sme ako... mama varí, my jej aj pomáhame, takže nemusíme každá zvlášť variť. Hm.. výhody to má, že dajú nám na deti pozor, to je výhoda...“

Zdeňka

Paní Zdeňka dále zmínila, že společné bydlení je výhodné i s ohledem na stravu. U její rodiny je znatelné, že jídlo je jednou z událostí, u které se rodina schází a „chlébí spolu“ jako to bylo v rodině tradiční.

V situaci, kdy informátorka neobývá stejný prostor s rodiči jednoho z partnerů, jak je tomu v případě Gity, Renáty, Luciy a Barbory, vaření zastává pouze matka - informátorka. Z mých rozhovorů zde cituji Barboru:

„Ja sa snažím večer navariť nebo zvlášť varím pre nás. Pretože mala chce rybičku, kura, Tibor chce kura a mi už je jedno, lebo ja z tých vôni sa najím či ve veľkej kuchyni nebo u nás v domácnosti, ale chutnám a zvyknem, že príde na nás hlad, tak čo chladnička da. Proste treba dojesť aby som všetko nevyhadzovali.“

Barbora

6.5.3 Příprava oslav

Oslavy narozenin, jmenin a další svátky, kvůli kterým se rodiny ve Sklepné během roku setkávají, je nutné připravit a zajistit především dostatek jídla pro všechny přítomné. Paní Zdeňka a paní Žaneta popisují, jak u nich takové oslavy probíhají.

Na paní Žanetu jsem čekala ve čtvrtek, kolem páté večer, až přijde z práce. Když přišla, rovnou začala vyrábět tvarohovou střechu s čokoládou a banány, kterou vytvářela

během celého rozhovoru se mnou. Střechu připravovala na svou sobotní narozeninovou oslavu.

„No áno, tak v sobotu mame. Akože som mala narodeniny, tak prídu súrodenci, tak aby som mala čo ponúknuť. Plus ešte do roboty odniesť. Tam niečo čakajú, že donesiem. Inak buď pres víkend prídeme, akože tu sestra býva, tak sem tam chodíme na návštevy, lebo keď ma niekto narodeniny meniny, tak sa najviac stretávame, u osláv. Pres leto robíme guláše vonka, grilovačky a tak. Pustíme hudbu a už to jede, zábava.“

Žaneta

Z úryvku rozhovoru s paní Zdeňkou je patrné, že při větších oslavách se na společné přípravě podílejí všichni a existuje zde i rozdělení rolí, kdy muži připravují otevřený oheň venku a grilují, ženy vaří nebo pečou v kuchyni. Při těchto činnostech je zde také někdo, kdo hlídá děti.

„No tak nakúpi sa v prvom rade a potom vymyslíme, čo navaríme, čo upečieme, tak si zostavíme taký malý jídelní lístok... no a chlapi dajú na deti pozor, alebo urobia oheň, alebo čo ja vim, ku gulášu ...a my ženy teoreticky pripravíme, tak deti nám pomôžu, ktoré vedia a tak. Sadneme si, chlapi robia slaninu a my sedíme, rozprávame sa, dáme si pivo a sme všetci spolu.“

Zdeňka

6.5.4 Péče o děti

Matky reflektují, že tato činnost obvykle znamená neustálou kontrolu nad bezpečím, výchovou a bezproblémovým vývojem dětí. Z praktických věcí jsem se u informátorek setkala s poskytováním jídla, dopravou dětí do školy, pomocí s domácími úkoly a také snahou zapojit děti do činností spojenými s provozem rodiny. U malých dětí je role matky především jejich neustálá přítomnost a trávení veškerého času s dítětem. Vzhledem k nenahraditelnému citovému poutu mezi matkou a dítětem je matka také poskytovatelkou psychické opory a citového bezpečí (srov. Singly 1999).

Informátorky delegují roli péče také na babičky a další příbuzné, popřípadě sousedy, jako je tomu v případě Luciy.

Lucia není kvůli velké vzdálenosti se svojí orientační rodinou tak často v přímém kontaktu. Matka jejího manžela sice bydlí v blízkém městě, s tou má ale manželský pár problematický vztah a matka malého syna odmítá hlídat. Vzhledem k tomu, jak je obtížné zorganizovat provoz celé rodiny, využívají pomoc švagrové, která bydlí blízko, anebo pomoc sousedky, jak již bylo zmíněno v podkapitole Role sousedství.

„Babičky nemáme, máme iba dobrú susedu, túto vedľa, tak tá nám postráži. A pák máme túto švagrinu, to je bratova manželka, neviem estli ju znáš. Taká Češka tu bola že chce s ňu rozprávať. No tak to je tá tamhľa majú dom. Teraz je s nim, s malým.“

Lucia

Výpomoc babiček s dětmi je žádoucí, zejména pokud jsou děti malé, ještě nenavštěvují mateřskou školu a je potřeba mít nad nimi neustálý dohled. S takto malými dětmi jsou matky na rodičovské dovolené, pokud si ale potřebují cokoli zařídit, dítě svěří do péče babičky. Během terénního výzkumu byla na rodičovské dovolené paní Zdeňka, paní Gitě sice rodičovská skončila, stále je ale doma a hledá si vhodnou práci. Obě své děti v případě potřeby svěřují svým matkám.

„Mama pomáha v čom treba, v čom treba, ale voštinou tak, že stará sa o malú. Voštinou, to že sa stará o malú, keď potrebujem ale isto svokra je, svokra je už pomerne stará, už ma výše jak sedemdesiat, sedemdesiatdva rokov majú a mamina má len šesťdesiat.“

Gita

Barbora se svojí matkou není v kontaktu, ale pokud potřebuje, její dceru hlídá matka nebo babička jejího přítele. Protože jsem u Barbory týden bydlela, mohla jsem tuto výpomoc sledovat zblízka. Tento týden dcera nechodila do školky, protože byla po nemoci. Barbora pomoc babičky využívala v tyto dny velmi často, zejména proto, že sama měla hodně práce a neměla čas se dceři věnovat. Dcera se tak od babičky vrátila přibližně po dvou dnech a během nich babička Barboru informovala, co spolu s vnučkou dělají – Barbora tak přicházely fotky triček, které nakoupily nebo fotky vystřihovánek z papíru. Dcera si pak přivezla domů několik kousků nového oblečení a papírové výtvary.

„Tuto zase svorka, ona je vždy k dispozícii. Keď mala je tu doma, tak buchne ju, že musí ju postrážiť. Lebo ona často býva chorá, tak ona je vždy k dispozícii. Hoci čo robí, ona to dá bokom a vnučka môže prísť. Takže to, to mam tak super. Sú suprove starkovci a svokra tiež. Ona je v meste aj ona pomáha, akože s malou hej.“

Barbora

6.5.5 Předání zkušeností a psychická opora

Z mých terénních zápisků a z pocitu, který jsem často měla, když jsem se s informatorkami bavila o jejich vztahu s matkou a pomocí, kterou jim poskytují, soudím, že matky využívají pomoci babiček nejen kvůli tomu, že mají více času a jsou ochotné, ale také proto, že, alespoň z perspektivy informatorek, jsou ve věcech kolem domácnosti zkušenější.

Z tohoto důvodu se například Marie, sestra paní Zdeňky, vrátila ze zahraničí domů, aby zde porodila a získala od matky potřebné zázemí a znalosti ohledně péče o malé dítě.

Barboře v této situaci matka velmi chyběla a tyto zkušenosti jí poskytla partnerka jejího tchána - má informátorka, Renáta.

„...ale dačo mam žiadny cit proste, že to už jak som sa vyrástla bez nich, takže mi ani nikto nechýbí...chyba, akože matka mi chyba určite. Keď som porodila malú, tak že ty rady a toto, ale jak už tady sme bývali tak Renáta. Keď ako ešte miminko bola, tak akože prebaliť ju, okúpať a toto, tak to bola k dispozícií Renáta. Ona strašne veľa pomáhala. Potom švagriná, ale ona už tu nie je, oni sa rozošli. A tak.“

Barbora

Reciprocitě nerozumí informátorky jen jako pouhé poskytování služby. Je v ní obsaženo i předání zkušeností. Informátorky respektují starší generaci jako autoritu, kterou v budoucnu napodobí. Zkušenosti matky svým dcerám předávají například i ve vaření nebo v práci na zahradě. Barbora se těmito činnostem učila od své babičky, která jí společně s otcem vychovávala:

„On (*Otec*) ma zobral k sebe desaťročnú, to som nebola mala ani veľká. Tam som chodila do školy a veľa problému som nemala, zo starkou sme upiekli, varili spolu, záhradu. Učenie bolo to prvotne. Vždy ma tlačili, uč sa uč sa uč sa a do kostola ma tlačili...“

Barbora

Předání zkušeností pro informátorky neznamená pouze praktickou pomoc, jejich matky jsou pro ně psychickou oporou a jistotou při činnostech, které buď nestíhají, nebo si s nimi neví rady a mohou se spolehnout na to, že pokud je dají do ruky právě jim, budou vykonány dobře. Rodiče paní Renáty pracují dva týdny v zahraničí a na dva týdny se vrací domů. Paní Renáta popisuje své pocity, když její rodiče odjíždějí:

„Áno, chyba, vždy to pravim, že to je tak, to je ten pocit keď ja som tu. Čiže ja oni keď odchádzajú, tak vlastne mi zbýva ten dom. Máme tam psíky, treba je dojit' nachovať. a keď už vidím, že sadnú do auta a odchádzajú, ja sa rozplačem, mi príde tak ľúto, že zase odchádzajú. Akože nie je to nove hej, odskúšam to už 15 rokov, ale ja po každé ...ja sa rozplačem a plačem...No, teraz my sme nedávno kúpili tento dom, takže ja zase... keď sú doma, tak ja netvrdím, že som u nich každý deň, ale prec jen, je to lepší pocit, že sú tu nablízku. A keď sadnú do auta a odjedou pryč, tak vlastne mam ten pocit „zostala sem tu sama, nechali ma tu“.

Renáta

6.5.6 Finanční zajištění rodiny

Finanční zajištění rodiny zajišťují matky společně se členy rodiny, se kterými žijí, tedy s manželi, partnery či rodiči, se kterými bydlí a dělí si výdaje na živobytí.

S vědomím této úlohy, se ženy potýkají s vyrovnáváním dvou povinností – zajistit péči o děti, hladký chod domácnosti a k tomu chodit do zaměstnání a tím přispívat do rodinného rozpočtu. Pokud bydlí dohromady více generací, finance se rozprostřou mezi členy domácnosti. Například paní Zdeňka označuje společné bydlení se svými rodiči za finančně výhodné. Jedná se především o sdílené náklady spojené s bydlením, zahradou a stravováním. Ostatní informatorky otázku peněz moc neotvíraly, zřejmě kvůli tomu, že se jedná o osobnější téma, na které i mě přišlo nevhodné se ptát. Náročnost po finanční stránce tak zmínila pouze Žaneta a Zdeňka, která popisuje, že společné bydlení má hlavní výhody v tom, že nemusí zvlášť vařit a náklady na stravu a obývání si mohou dělit mezi sebe.

Dvě z mých informaterek, Tereza a Anna pak mluvily o financích velmi otevřeně, protože otázku peněz řeší více než ostatní a mají jich nedostatek, soudě podle toho, že v tu dobu obě pracovaly ve veřejně prospěšných pracích a ani jedna nedostávala od otce svých dětí příspěvek na děti. I z finančního důvodu žijí obě matky s dětmi a se svými rodiči společně. Anna, jak již bylo zmíněno, dostává místo výživného náhradu od státu.

„Tereza sdílí domácnost i s rodiči – nemají nějak rozdělené peníze, prostě kupuje ten, kdo zrovna má. Třeba dnes dostala od otce peníze a byla zaplatit pevnou linku (6 Euro, prý jako důchodci platí méně).“

Terénní deník 25. 5. 2016

„Spokojná sem, pravda. Lebo keby som bývala inde, tak by sem musela platiť dom, nájom, všetko a takto tu som. (...) Oni (otec dítěte a jeho matka) sú tam, ja som tu. Ne, nedajú mi nič, topánky treba deuke kúpiť, nedajú nič. Oblečení treba kúpiť... a to je smutný, moja, to je do pláče moja... no čo takto. Ale aspoň mám dakoho. Oni nevidí ju vyrasť, ja ju vidím... no vid'...ja som sa s tým akože zmierila no, že to je tak, hej, že to je tak no. Smutný moja, smutný.“

Tereza

6.5.7 Zahrada

Zahrada je často společným prostorem dvou generací, na které se podílejí společně a produkty z toho vzešlé mají dohromady. Práce spojené se zemědělstvím jsou přisouzené zejména mužům – partnerům a manželům, nebo také rodičům a to i v případě, že neobývají

společný prostor s informátorkami a zahrada je na pozemku domu informátorky, jako je tomu v rodině Gity. Jak je uvedeno v kapitole o dvojím břemenu a roli matky, práci na zahradě mohou zastat i informátorky, ty se ale soustředí především na děti a finanční zabezpečení a práci na zahradě a péči o hospodářská zvířata přenechávají dalším rodinným členům.

„Priateľ chodí do roboty, ja sem s ňou doma, ale materská mi už skončila, takže teraz som na úrade práce, ja se starám o ňu a on se stará... on se stará doma čo treba. Svine máme tam vzadu v záhrade, na druhej strane u starké tam, ako u svokry, tam máme morky, tak o to, nu čo ešte... Záhradu máme vzadu o to se zase starám ja, pomáhajú mi rodičia, lebo chodí sem k nám, takže spolu teraz.“

Gita

6.6 Reciprocita ze strany informátorek - matek

Jak je zřejmé z výše popsaných činností, reciprocita probíhá zejména mezi dvěma generacemi – mými informátorkami a rodiči. Jednalo se zejména o činnosti spojené s chodem rodiny s dětmi, nebo se zahradou a drobným zvířectvem, které generace sdílí dohromady.

Uvedla jsem, že s činnostmi, které se s rolí matky a otce v rodině pojí, je jedincům vypomáháno jejich rodiči a dalším příbuzenstvem, potažmo sousedy. Je teď také na místě zmínit, jak jsou naopak informátorky nápomocné rodičům nebo další příbuzným, neboť mezigenerační reciprocita je postavena na oboustranné výpomoci. Informátorky často o pomoci rodičům mluvily v množném čísle, z toho lze vyvodit, že pomoc rodičům nedělají výhradně ony, ale také jejich partner.

6.6.1 Péče o děti

Matky využívají nabídky pomoci od svých matek, švagrové i sousedů, ale službu péči o děti také samy poskytují. Je tomu tak v případě Anny, Luciy nebo Venduly. Anna hlídá svého synovce, když je její sestra, se kterou také bydlí, v práci. Lucia se dlouhodobě starala o synovce, syna její druhé švagrové, který u nich bydlel a její rodina ho přijala jako vlastního syna. Vendula, která je z patchworkové rodiny, se stará o svého nevlastního syna, který u nich občas přespává.

6.6.2 Spojení s městem

Informátorky ke svým rodičům chovají úctu a snaží se jim vyhovět v tom, co si přejí. Jak bylo zmíněno v úvodu, všechny služby, které běžně lidé občas využívají, se nachází v blízkém městě. Jedná se zejména o větší nákupy potravin nebo jiného zboží, které v obci

není dostupné, dále to může být návštěva lékaře, příbuzných a přátel, kteří ve městě žijí. Rodina informátorky některé ze služeb rodičům zajišťují nebo je do města dovezou.

„No teraz napríklad mama akože dom si dala opraviť a tak potrebovala...ja som ji zohnala maliarov, lešenie sme doniesli také, keď potrebovala nakúpiť ten materiál tak sem išla...“

Vendula

„S nákupom pomáham aj mámě. Naši majú veľký dom a sú tam vlastne sami. No brat tam ešte je, ale on je slobodný, sám, tak keď upratovať veľké lebo mama už nevládne, robila na družstve tak keď treba, tak pomôžem. Lebo jak pravim, ona zabáva zase dcérku, keď treba.“

Gita

6.6.3 Psychická opora

V mezigeneračních vztazích panuje vzájemný cit a opora (Singly 1999). Mladá rodina, zejména pokud bydlí s rodiči nebo několik metrů od nich, je jim k dispozici, stejně jako rodiče jí. Domnívám se, že psychická opora není oblast, kterou by si členové rodiny plně uvědomovali, vzhledem k tomu, že značnou oporou je právě už vědomí toho, že je jedinci někdo na blízku a připraven pomoci, kdykoli bude potřeba. Samy informátorky často prostorovou blízkost všech příbuzných zdůrazňovaly, zřejmě právě proto, jak důležité pro ně vědomí blízkosti je.

Ve Sklepné jsou to častěji rodiče, kdo jsou stále nablízku a připraveni pomoci, v případě paní Renáty to je naopak ona, kdo je stále k dispozici, vzhledem k tomu, že jsou její rodiče pravidelně pryč. Renáta se jim v době jejich nepřítomnosti stará o dům a je po ruce i svým prarodičům.

„Pravda, tak sme tu, keď niečo potrebuje a vlastne som tu len ja, tak keď niečo treba, tak udělá sa. Aj z ockovej strany starý rodiča, tam už iba stará mama žije, tak aj tam keď treba tak ako my s tím nemáme problém. Až tak, že tu rodinu uprednostňujeme pred všetkom.“

Renáta

Jak již bylo řečeno, v rodině paní Gity došlo k sebevraždě jejího bratra. Ačkoli paní Gita v tu dobu žila v zahraničí, vrátila se, aby mohla být v této situaci rodině oporou.

„Takže vtedy to bolo také, ja som vtedy robila v zahraničí, bola sem štyri roky vo Švajčiarsku, pák som sa vlastne v tej dobe musela vrátiť domu kvôli mame. Mama to niesla veľmi zle. Ale nie len ona, lebo všetci. To bol taký, taký veľmi chyba v rodine všetkom.“

Gita

Z dalších rozhovorů je patrné, že rodiče si, i z důvodů toho, aby nebyli na obtíž, o pomoc neříkají a jsou schopni si mnoho věcí zajistit sami, i když jsou jim jejich dospělé děti k dispozici, protože cítí povinnost být svým rodičům ku pomoci. Závazek ale plyne i z postoje projevovat o rodiče zájem a být s nimi v kontaktu, zejména pokud nebydlí poblíž, jako je tomu u Barbory a Marie, Zdeňčiny sestry. Barbora se snaží navštívit svého otce a babičku alespoň jednou za týden na nedělní oběd, Marie se snažila být s rodinou v kontaktu, i když byla dlouhodobě v zahraničí.

„Tak som sa snažila trikrát za rok prijet domou, že aj sama na týžden len tak že na jaro a v lete to sme na dva týždne chodievali, abychom mohli aj na výlety...tak užiť si leto doma, barbecue tuto s rodinou a tak...“

Marie, sestra Zdeňky

Péče o staré a nemohoucí rodinné příbuzné se v obci vyskytuje, já jsem se s ní ale nesetkala, pravděpodobně proto, že o nejstarší generaci se staraly matky informaterek a v rozhovorech tyto činnosti nebyly tematizovány. Informátorkám, se kterými jsem přišla do kontaktu, bylo nejvýš kolem čtyřiceti let a měly rodiče, kteří byli dostatečně samostatní a nevyžadovali neustálou, ale spíše občasnou pomoc. Matky samy rodiče ustanovují jako samostatné a i když zatím jejich pomoc skoro nepotřebují, jsou na ni připravené. Legitimizují si tím i fakt, že výpomoc mezi nimi a rodiči je nerovnoměrná. Rodiče jsou schopni a ochotni pomáhat, zatímco matka je vytížená povinnostmi, které jsou spojené s její rolí. Tak o samostatnosti svých rodičů mluví paní Gita:

A pomáháte rodičům někdy s něčím?

„Keď dovoľia, lebo oni ešte vládu, sami si všetko spraví. A ako nákup jim nosím, to je jedine, čo jim chutí, keď z mesta. To jediné čo jim, tak nákup, to sa nechajú jedine vyslúžiť, ale ináč nie. Lebo povidajú, že nemôžu celý deň ležať.“

Gita

6.7 Smysl ve stáří

Pomoc nemusí být vykonávána pouze recipročně, kdy dotyčný očekává něco nazpět. Pomoc ani reciproční být nemusí, protože se to „prostě tak dělá“, je to samozřejmé, je to tradice nebo zkrátka jedinec nepomáhá s vědomím zisku. V tomto případě se jedná často o staré rodiče, kteří pomáhat chtějí a jejich dospělé děti a vnoučata se staly jejich smyslem

života ve stáří. Ačkoli je to jejich životní náplní, reciproční výměnu neočekávají, pomáhat chtějí (McDaniel, Gazso 2014).

Takto ale moje informátorky o pomoci rodičů nehovořily. Neinterpretovali to jako jednostrannou záležitost, která by pro ně byla nežádoucí, protože by např. významně narušovala soukromí, cíle výchovy nebo životní styl. K rodičům chovají úctu a za jejich pomoc jsou jim vděčné. Ačkoli samy vše, o co je rodiče poprosí, konají se samozřejmostí, pomoci z jejich strany si váží a v rozhovorech zveličují. Na jejich výpomoc nenahlíží jako na samozřejmou, využívají ale jistoty toho, že pokud něco potřebují, na rodiče se vždy mohou obrátit.

6.8 Reciprocita je samozřejmost?

Zatímco v některých případech aktéři vypomáhají druhým s vědomím recipročních závazků, které pěstují a jak píše Bourdieu (1998), nedávají to ze zdvořilosti najevo nebo si naopak, pokud někdo vypomohl jim, nepřipouštějí pocit závazku, existují i případy, kdy je pomoc čistě jednostranná a neočekává se za to nic nazpět. Děje se to ve vztazích, kde jde o vztah samotný víc, než o výhody, které z něj mohou plynout. (McDaniel, Gazso 2014).

Řeč je zde zejména o matkách, jejichž láska je nesobecká a vztah s dítětem nemůže být postaven na principu vzájemnosti. Péče o dítě je pro matku samozřejmostí (Graeber 2012). Dle Singlyho (1999) ani dítě v pozdějším věku nebere oběť matky, nebo obou rodičů, jako dar, který by muselo oplácet. Je ale možné, že odplatou může být jeho následná péče o staré rodiče, která mu také nebude opětována.

Singly (1999) do nezištné pomoci zahrnuje oba rodiče, kteří tím vytlačují nerovnosti z materiálního dědictví. Rodiče již dospělých dětí dle něj bývají více dárci než příjemci, protože se lépe cítí, když dávají, než když dostávají. „Za láskou nemůžeme hledat žádný druh externího nebo interního motivačního faktoru, jenž by znamenal více než její náhodnou příčinu. To je ten hlavní důvod, proč je zcela nesmyslné hledat pro lásku nějakou legitimizační bázi“ (Možný, 2006: 143).

Mé informátorky uvažují o recipročních činnostech následovně. Dluh rodičům si neuvědomují, dále si nepřiznávají, že činnosti, které vykonávají, jsou spojené s principem daru, který je spojený jak s dáváním, tak s oplácením (srov. Mauss 1999). Se samozřejmostí, s jakou popisovaly činnosti, které dělají, je patrné, že v nějakých situacích jejich konáním stojí čistá láska a nikoli očekávání zisku. To ale nemohu tvrdit s jistotou, protože informátorky o lásce k druhým a k pocitům, které k nim chovají, nemluvily, buď kvůli tomu,

že mezi námi nebyla potřebná důvěra anebo také právě proto, že pocity, které k členům rodinné sítě mají, jsou pro ně samozřejmé.

„Vzájemnou pomoc berou matky automaticky a jako samozřejmou. Zaznamenala jsem především rovinu materiální a rovinu služeb, které pojmenovávají a nejvíce o nich mluví. Emoční rovinu nechávají stranou, moc o pocitech nemluví, možná proto, že se moc neznáme, anebo si je ve spojení se službami neuvědomují.“

Terénní deník 1. 6. 2016, poslední den v terénu

6.9 Materiální výměna

Během terénního výzkumu, i ve výzkumných otázkách, jsem se snažila soustředit zejména na to, jak reciprocita funguje s ohledem na prostor vesnice – skrze jaké činnosti a role je vyjednávána. Výzkum jsem více směřovala na reciprocitu v rodinných vztazích a na nehmotné výpomoci, než na cílené hmotné výměny a z tohoto důvodu se v této práci nezaobírám darem materiálním. Samy informátorky o tomto tématu nemluvíly, pouze Tereza, která popisuje, jak mezi ní a širší rodinou probíhají Vánoce.

„Na Vianoce si kupujeme darčeky, na narodeniny, ale už teraz povedala sestrenice, že už to ide do financií, že ako na čo, že aj tak si navzájom kupujeme veci, že už to necháme... tak sem riekla, ako chceš. Takže teraz už nebudeme si kupovať?“

a to jste si kupovali i sobě nebo jen dětem?

„Detom, hej, pre nich. Oblečenie, alebo sladkosť. No vieš, deťom. Sponku do vlasou, čelenku.. no drobnosti...“

Tereza

7 ZÁVĚR

Na počátku výzkumu jsem si položila tyto výzkumné otázky: Co je to rodina? Kdo všechno patří do rozšířené rodiny a na základě jakého pravidla? Jak funguje reciprocita mezi generacemi a v nukleární rodině? Jaké role, závazky a povinnosti se s reciprocitou v rodině pojí? Co je předmětem reciprocity? Mají členové rodiny nějaká očekávání od sebe navzájem?

Výzkumnou práci zahajuji teoriemi o tom, co znamená rodina, jak na ní lze pohlížet, jak jí lze dělit. Teorie zde předložené souvisejí s praktickou částí mého výzkumu a jsou srovnávány s perspektivou matek s dětmi, které jsou mým vzorkem. Obraz zde vyložený je konstruován na informátorkách, které v obci mají kořeny alespoň skrze jednoho partnera.

Dle teorií i dle terénního výzkumu je patrné, že rodinu lze rozdělovat na nukleární a rozšířenou, dále dle jejího vývoje na tradiční, moderní a postmoderní. Vzhledem k rurální minulosti obce se v současné době v rodinách kloubí všechny tři zmíněné modely. V rodinách je stále velký důraz na obdělávání půdy a péče o drobné zvířectvo, oproti době předindustriální jsou rodiny v obci více semknuté dovnitř a péče o děti a jejich výchova jsou prioritou. Ženy chodí do zaměstnání a nejsou již tolik vázané na domov nebo na výdělek muže. A konečně, v rodinách ve Sklepné je viditelný také model postmoderní rodiny, jejíž podoba a praxe je různá.

I v obci Sklepná jsem se setkala s různými podobami rodin. Devět informátorek, se kterými jsem dělala rozhovor, jsem si rozdělila do tří kategorií - na matky sezdané, nesezdané a samoživitelky.

Informátorky se shodují na tom, že rodina jsou lidé, se kterými mají intenzivní emočně blízké vztahy bez ohledu na to, zda jsou to členové pokrevně příbuzní. Obecně platí, že emočně blízká rodina jsou ti, kteří s informátorkami sdílí stejnou domácnost anebo jsou spolu v každodenním kontaktu. Do rozšířené rodiny patří ti, se kterými kontakt není tak častý a se kterými nejsou navázány tak silné emoční vazby.

Hraje zde roli prostorová blízkost, která je sice každým vnímána trochu jinak, má ale vliv na intenzitu vztahu a způsob kontaktu členů rodinné sítě. Pokud je vztah emočně intenzivní, ale prostorová vzdálenost častému osobnímu setkání brání, vyskytuje se zde několik způsobů, jak vztah na dálku udržet. Jedná se buď o návštěvy, oslavy, svátky a v neposlední řadě informátorky používají nová média. Pokud je prostorová vzdálenost malá (často v docházkové vzdálenosti), jedinci se scházejí takřka každý den.

Vztahy v rodině jsou realizovány na základě kooperace a vzájemné pomoci, kterou v této práci nazývám reciprocitou (Skupnik 1998). V rodinách ve Sklepné se objevuje mezigenerační reciprocita skrze činnosti/služby a ty jsou také vázány na role členů domácnosti. Z pohledu matek jsou to činnosti: péče o domácnost (vaření, praní, uklízení), péče o dítě, práce na zahradě, finanční zajištění rodiny, psychická opora, předání zkušeností a spojení s městem (nákupy), které je pro vesnici typické.

Některé informátorky participují na finančním zajištění rodiny a chodí do zaměstnání, o to více jim pak pomáhají a jejich roli nahrazují další členové domácnosti, zejména babičky. Péči o domácnost a péči o děti zastávají především informátorky a pomáhají jim právě jejich matky, popřípadě matky jejich partnerů. Služba předání zkušeností je pak doménou zejména rodičů mladého páru.

Rurální minulost je v obci zastoupena pouze okrajově skrze práci na zahradě, kterou vykonávají zejména partneri informátorek a rodiče. Informátorky samy na zahradě pracují zřídka. Pokud v rodině nefiguruje žádný muž, na zahradě jsou informátorky naopak velmi aktivní.

O finanční zajištění rodiny se stará partner informátorek a informátorky se většinou na finančním zaopatření podílí. V případě dvou samoživitelek, které mezi mými informátorkami jsou, je tato starost z velké části na nich.

Službu spojení s městem většinou zastává buď informátorka, nebo její partner, umožňují tak svým rodičům v obci nedostupných služeb.

Psychickou oporou si jsou členové rodiny navzájem, z perspektivy informátorek je jim oporou jejich partner a rodiče. Ony samy jsou oporou zejména dětem a svým rodičům.

S psychickou oporou se pojí vědomí jistoty a důvěry ve členy rodinné sítě, které bylo z rozhovorů s informátorkami cítit. Vzhledem ke zřetelně stanoveným rolím a činnostem, které se s rolemi pojí, zde panuje (alespoň z pohledu matek), jisté očekávání a spolehnutí se na členy rodinné sítě. Z rozhovorů je tak patrné, že pokrevní svazek nemusí vždy znamenat reciprocitu a že i reciprocita se podílí na emočně blízkých vztazích, kde je přítomna láska a důvěra, bez ohledu na genealogii.

8 LITERATURA

- BITTNEROVÁ, Dana, Hedvika NOVOTNÁ a Martin HEŘMANSKÝ. *Cesty k vesnici*. 1. Praha: ERMAT, 2016, 162 s. ISBN 978-80-87178-25-6.
- BOURDIEU, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998, 121 - 151. ISBN 80-7184-518-3.
- DANGLOVÁ, Oľga. Rurálna komunita v transformácii. *Slovenský národopis*. 2001, **49**(3), 279-297.
- DANGLOVÁ, Oľga. Vidiecke sídlo ako priestor identity: Výběr z prípadových štúdií štyroch slovenských obcí. *Národopisná Revue*. 2011, **XXI**(2), 93-102. ISSN 0862-8351.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 1993, 284 - 321. ISBN 80-706-6822-9.
- EZZEDDINE, Petra. MATEŘSTVÍ NA DÁLKU. TRANSNACIONÁLNÍ MATEŘSTVÍ UKRAJINSKÝCH MIGRANTEK V ČESKÉ REPUBLICE. *Gender, Equal Opportunities, Research / Gender, Rovne, Prilezitosti, Vyzkum* [online]. 2012, **13**(1), 24-32 [cit. 2017-12-22]. ISSN 12130028. Dostupné z:
<http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=0b34ed8d-e298-4026-b3d0-4f01b5fbc1cd%40sessionmgr104>
- GOODY, Jack. *Proměny rodiny v evropské historii: historicko-antropologická esej*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. Utváření Evropy. ISBN 80-710-6396-7.
- GRAEBER, David. *Dluh: prvních 5000 let*. Brno: BizBooks, 2012. ISBN 978-80-265-0044-5.
- HAMPLOVÁ, Dana. *Jak důležité je mítí babičku a dědečka* in MITCHELL, Eva, Dana HAMPLOVÁ, Jana KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ a Magdalena KOTÝNKOVÁ. *Kdo se (po)stará?: dítě mezi rodinou, státem a trhem*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2012, s. 111-127, ISBN 978-807-3302-160.
- HAŠKOVÁ, Hana a Lenka ZAMYKALOVÁ. Mít děti - co je to za normu? Čí je to norma? *Biograf*. 2006, **2006**(40-41), 130 odst. ISSN 1211-5770. Dostupné také z:
<http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v4001>
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-736-7040-2.
- HORSKÝ, Jan a Markéta PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ. *Rodina našich předků*. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 25-36. Knižnice Dějin a současnosti. ISBN 80-7106-195-6.

- KANDERT, Josef. *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0782-4.
- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 6. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012, s. 66-69. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-102-2.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. Co si počít s počítačem v kvalitativním výzkumu. *Biograf*. 1997, (12), 106 ods.
- KOTÝNKOVÁ, Magdalena. *Rodina a možnosti harmonizace profesního a rodinného života* in MITCHELL, Eva, Dana HAMPLOVÁ, Jana KLÍMOVÁ CHALOUPOKOVÁ a Magdalena KOTÝNKOVÁ. *Kdo se (po)stará?: dítě mezi rodinou, státem a trhem*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2012, s. 37-59, ISBN 978-807-3302-160.
- KUŽEL, Stanislav. Neformální ekonomické aktivity a paternalismus mezi slovenskými vesničany a romy. *Slovenský národopis*. 2003, **51**(4), 469-480. ISSN 1335-1303.
- L. MADDOX, George a M. Powell LAWTON. *Focus on kinship, aging, and social change*. 1993. New York: Springer, 1993, s. 75-119. ISBN 0826164951.
- MAUSS, Marcel. *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Klas (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-77-X.
- MCDANIEL, Susan a Amber GAZSO. Liminality and Low-Income Aging Families by Choice: Meanings of Family and Support. *Canadian Journal on Aging / La Revue canadienne du vieillissement*. 2014, **33**(04), 400-412. DOI: 10.1017/S0714980814000270. ISSN 0714-9808. Dostupné také z:
http://www.journals.cambridge.org/abstract_S0714980814000270
- MOHYLOVÁ, Michaela. *Ženská pracovní migrace a její vliv na genderové role v rodině*. Praha, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, fakulta humanitních studií, katedra obecné antropologie. Vedoucí práce PhDr. Dana Bittnerová, CSc.
- MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Ilustroval Vladimír JIRÁNEK. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-X.
- MOŽNÝ, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
- NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. *Jedna ruka kreslí druhou* in ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007, s. 112-123. ISBN 978-80-7367-313-0.

- NOVOTNÁ, Hedvika. *Kvalitativní analýza dat - rámcová analýza: powerpointová prezentace*, Seminář ke kvalitativním metodám výzkumu FHS UK, 2015, vlastní archiv studijních opor.
- ONDREJKOVIČ, Peter a Jana MAJERČÍKOVÁ. Zmeny ve spoločnosti a zmeny v rodine - kontinuita a zmena: Príspevok k diskusii o charaktere rodiny na Slovensku. *Sociológia: Časopis Sociologického ústavu*. 2006, **38**(1), 5-30.
- SADÍLKOVÁ, Eva. *Původní dlouhý dům v jihoslovenské obci v reflexi jeho obyvatel*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, fakulta humanitních studií. Vedoucí práce PhDr. Dana Bittnerová, CSc.
- SINGLY, François de. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1.
- SKUPNIK, Jaroslav. Příbuzenský výběr a etnografická data. *Český lid: časopis pro etnologická studia*. Praha, 1998, **1998**(3), 223-239. DOI: 0009-0794.
- SKUPNIK, Jaroslav. *Antropologie příbuzenství: příbuzenství, manželství a rodina v kulturněantropologické perspektivě*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-807-4190-193.
- ŠEFRNOVÁ, Tereza. *Sítě neformálních výměn darů*. Praha, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Prof. Jan Sokol, Ph.d., CSc.
- TORSELLO, Davide. Neviditeľné základy dôvery, domáca produkcia, práca a výmena na slovenskej dedine. *Slovenský národopis* [online]. 2005, **53**(1), 5-19 [cit. 2017-11-23]. ISSN 1335-1303. Dostupné z: <https://www-ceeol-com.ezproxy.is.cuni.cz/search/journal-detail?id=48>
- TRONTO, Joan. PROBLÉM "CHŮVY" VE FEMINISMU. *Gender, Equal Opportunities, Research / Gender, Rovne, Prilezitosti, Vyzkum* [online]. 2012, **13**(1), 3-11 [cit. 2017-11-12]. ISSN 12130028. Dostupné z: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=0b34ed8d-e298-4026-b3d0-4f01b5fbc1cd%40sessionmgr104>